

ÚJABB RÉGÉSZETI ADATOK CSONGRÁD MEGYE TERÜLETÉNEK 6–11. SZÁZADI TELEPÜLÉSTÖRTÉNÉHEZ. I.

LŐRINCZY GÁBOR–SZALONTAI CSABA

Bevezető

A mai Csongrád megye 4263 km²-nyi területéről több mint három évtizede 164 – különböző elnevezéssel jelölt – avar kori tárgy, sír ill. temetőgyűttes főbb régészeti jellemzőit tették közzé.¹ Az azóta eltelt időszakban számtalan új avar kori lelőhely vált ismertté, így ma mintegy 200 avar kori sírről, temetőrészletről van több-kevesebb információnk.² A szórványos leletek előkerülése, a hitelesítő-, a leletmentő-, valamint a ter-
vátások mellett az utóbbi 37 évben 6 lelőhelyről 36 sírgyűttest tettek közzé.

1957-ben Csallány Dezső az *Átokháza-bilicsi* lelőhelyeket mutatta be.³ A rendelkezésre álló dokumentáció alapján a négy ásatáson előkerült 25 sír egymáshoz való viszonyát nem tudta megnyugtató módon tisztázni. A *Szegvár-Sápoldalon* feltárt kora avar kori sír publikálása kiváló lehetőséget nyújtott Bóna Istvánnak arra, hogy a kora avar kori tárgyi hagyatékát és temetkezési szokásait részletesen tárgyalja.⁴ Kürti Béla a *Csanylelek-felgyői határukon* előkerült sír leletanyagát mutatta be.⁵ Az *Eperjes-Csikós tábla* lelőhelyen avar település ásatásán négy avar kori sírt tárt fel, és tett közzé Bálint Csanád.⁶ Csongrád megye területéről legutóbb Lőrinczy Gábor publikált egy sírt.⁷ Tanulmányában a *Szegvár-oromdűlői* 1. sírt mutatta be.

A hetvenes évek végén Csongrád megyében is megkezdődtek az Avar Corpus munkálatai. Ennek köszönhetően a szegedi és a szentesi múzeum gyűjtőterületén feltárt régi lelőhelyek leletanyagát és dokumentációját sikerült elkészíteni és rendezni. E munkák tették lehetővé, hogy Török Gyula bemutassa és röviden ismertesse a *Csengele-feketealmi* temetőnek a háborúban összekeveredett leleteit.⁸ Időközben a Corpus-szal kapcsolatos munkálatok megakadtak⁹ és jelenleg nem lehet előre látni, mikorra lesznek készen a tervezett kötetek. Az Avar Corpus munkálatainak leállása készítette arra Madaras Lászlót, hogy önnálló kötetben közölje újra a *Szentes-kajáni* temető leleteit.¹⁰ Terjedelmi okok miatt a sírleírásoktól eltekintett, így nem minden esetben sikerült az eredeti publikációval¹¹ való ellentmondások feloldása. A temetőterkép és a leletanyag rajzos közzététele alapot ad a temető eddigieknél árnyaltabb értékeléséhez. Madaras László egy másik ta-

1 Csallány 1956.

2 A lelőhely-katalógusunkat tanulmányunk második részében tesszük közzé.

3 Csallány 1957.

4 Bóna 1979., 1980.

5 Kürti 1990.

6 Bálint 1991/a. 31–34.

7 Lőrinczy 1991.

8 Török 1980–81.

9 Madaras 1991. 5.

10 Madaras 1991.

11 Korek 1943.

nulmányában a *Szeged-Fehértó A és B* temető leleteiből közölt válogatást és elvégezte a két temető anyagának összehasonlító vizsgálatát, illetve közölte a két temető térképét.¹²

Meg kell említenünk, hogy az anyagközléseken kívül született néhány előzetes jelentés is. Hegedűs Katalin a *Szegvár-Szőlőkaján* végzett ásátását ismertetve röviden bemutatta az előkerült leleteket és a temetkezési szokásokat.¹³ Kürti Béla a *Kiskundorozsma-Sziksóstó* lelőhelyen feltárt 14 avar temetkezés ismertetését végezte el.¹⁴

A megyei avar lelőhelyek és leletek bemutatásában fontos szerepet kaptak azok a helytörténeti monográfiák, amelyek egy-egy település határában előkerült régészeti leletek ismertetésére vállalkoztak. Természetesen e köteteknek nem volt célja az anyagközlés, ezért a bemutatott leletek elsősorban mint illusztrációs anyag értékelhetők. Sokkal jelentősebbnek véljük e munkák azon eredményeit, amelyek a lelőhelyek topográfiai azonosítására és pontosítására irányultak, illetve még közöletlen lelőhelyekről tájékoztatnak. Ennek köszönhetően számos, korábban ismert lelőhellyel kapcsolatos félreértés szűnt meg.¹⁵

Az utóbbi évtizedekben számos olyan tanulmány jelent meg a hazai és külföldi régészeti szakirodalomban, amely a temetkezési szokások, a tárgyi hagyaték, etnikai és történeti problémák stb. vizsgálatánál eddig közöletlen Csongrád megyei lelőhelyekről származó leleteket is említ és bemutat.¹⁶ Végezetül a Csongrád megyei avar kori leleteket is ismertető publikációk közül a kiállítási katalógusokat és albumokat kell kiemelniünk. Ezek a kiadványok gyakran tartalmaznak olyan leleteket, amelyeket korábban még sehol sem publikáltak.¹⁷

A Kárpát-medence kora Árpád-kori leletkataszterének összeállítása során megyénk területéről 146 – eltérő megnevezéssel ismertté vált – templom nélküli sír és temetőrészlet rövid ismertetését tették közzé.¹⁸ Egy részletesebb gyűjtés és az új lelőhelyek figyelembevételével ez a szám 1975-re elérte a 163-at.¹⁹ Jelenleg mintegy 220 a korszakba sorolható megyei temetők száma.²⁰

Az elmúlt évtizedekben számos, régebbi feltárások során előkerült temetkezés anyagát és dokumentációját tették közzé. A leletkataszter megjelenését követő évben közzétették a *Kiskundorozsma-Vöröshomok-dűlőben*, mélyszántás során megbolygatott magányos lovasírból származó leleteket.²¹ Itt került elő a megye második szablyamarkolatú kardja.

Az 50-es évek elején *Szeged-Óthalmon* előkerült újabb temetkezések ismertetése adta annak lehetőségét, hogy a múlt századi árvízvédelmi földmunkák során itt feltárt sírlele-

12 Madaras 1981.

13 Hegedűs 1979.

14 Kürti 1984.

15 Bóna 1965. 123.; Trogmayer 1971.; Trogmayer 1977.; Kürti 1983.; B. Nagy 1984.; Trogmayer 1984.; Kürti 1987.; Schef-fer 1991.

16 Például: Kovrig–Korek 1960. 276.; Csallány 1962. Taf. XV.; Csallány D. 1963. 33.; Fettich 1963.; Kralovánsky 1964., 1966. 95.; Garam 1969. 215., 220.; Kürti 1971.; Csallány D. 1972.; Csallány D. 1982.; B. Nagy 1974. 153.; Bálint 1975/a. 52–53.; Bálint 1976.; Garam 1978. 207.; Bóna 1979.; Szőke 1979.; B. Nagy 1980.; Bóna 1980.; Kürti 1980/a.; Garam 1981. 37.; Madaras 1981.; Garam 1982. 198.; Kürti 1982.; Bóna 1982–3. 118. Bálint 1983.; Kürti 1983/c.; Garam 1984. 88.; T. Szőnyi–Tomka 1985. 111., 112.; Kürti 1986.; Somogyi 1987.; Bóna 1987.; Nagy 1988.; Lőrinczy 1988.; Bálint 1990.; Fóthi 1991.; Somogyi 1991.; Kürti–Wicker 1991. 19.; Garam 1991.; Szalontai 1991. 464.; Garam 1992. 141–147.; Lőrinczy 1992. 164.; Némethi–Klíma 1992.; Bálint 1992. Taf. 56.; Vida 1992. 538.

17 László 1970.; Bálint 1973.; Avarok 1985.; Az avarok kincsei. Bp. 1986.; Germanen 1988.; Kürti–Lőrinczy 1991.

18 Fehér–Éry–Kralovánsky 1962.

19 Bálint 1975., 1991.

20 Természetesen mind az avar, mind pedig a 10–11. századi lelőhelyek száma a régi feltárások azonosítása és helyszínelése során módosulhat.

21 Bálint 1963.

teket szakszerűen közétegyék és a két temetőrészlet egymáshoz való viszonyát tisztázzák. Az ismertté vált 18 temetkezés egy hosszabb ideig használt temetőhöz tartozott.²² Az előkerülés körülményeit is bemutatva közölték a mai *Bordány* területén 1930-ban talált és megmentett 10. századi lovassír leleteit.²³ A *Hódmezővásárhely-Kopáncs-Szentitánya* területén feltárt női sír (amelynek leletei a II. világháború idején elvesztek) dokumentációjának közzététele fontos adalék a 10. századi női viselet rekonstrukciójához.²⁴ A Csallány Gábor által *Nagytőke-Jámborhalom* feltárt temetőrészlet 23 temetkezésének rövid, leltárszerű ismertetését tették közé.²⁵

Az elmúlt 30 év során megindult temetőásatásokról folyamatosan jelentek meg előzetes közlemények ill. feldolgozások. Leletmentés és hitelesítő ásatás során ismertté vált sírokat és temetőrészleteket publikált az ásatójuk *Szatymaz-Jánosszállás-Katonapartról, Gáboros-Bocskai útról*, ill. *Eperjes-Takács tábla* és *Szöreg-Homokbánya* területéről.²⁶ A Gazdapusztai Gyula által *Hódmezővásárhely-Nagyszigeten* feltárt 15 sír anyagát rövid, leltárszerű közleményben mutatták be.²⁷ A temető hitelesítő ásatása során előkerült temetőrészlet három síregyüttesét mutatták be eddig az ásatók.²⁸

A teljesen feltárt, 107 síros *Sándorfalva-eperjesi* 10. századi temető rövid ismertetését követően előzetes közlemény keretében számolt be az ásató a megfigyelt temetkezési szokásokról és az előkerült mellékletekről.²⁹ Ez a lelőhely egyike a megye teljesen feltárt 10–11. századi temetőinek. Az 1979-ben feltárt *Szegvár-szőlőkajjai* 10. századi köznépi temetőt a feltárás követően rövid időn belül ismertették, majd közzé is tették.³⁰ A megye régészetiileg és történetileg egyik legizgalmasabb – teljesen feltárt – 10. századi temetőjéről a *Szeged-alygyőri* az ásató előzetes beszámolójában az általános jellemzésen túl, válogatást adott az előkerült leletekből és röviden ismertette a megfigyelt temetkezési szokásokat is.³¹ A kis sírszámú, *Szeged-Csongrádi úti* 10. századi temetőről rövid híradások láttak eddig napvilágot.³² A ma még közöletlen *Szentes-borbásföldi* temetőről számos értékes és hasznos információt tett közzé ásatója.³³

A fentiekről ill. a megye további 10–11. századi lelőhelyéről és régészeti leletanyagáról számos új adat került nyilvánosságra néhány, a korszakkal foglalkozó nagyobb tanulmányban.³⁴ A bemutatott lelőhelyek mellett további, 10–11. századi temetkezésből származó leletet, temetkezési szokást ismertettek.³⁵ Igen nagy azoknak a dolgozatoknak a száma, amelyek a korszak régészeti kataszterének összeállítása óta megismert, és az elmúlt 30 év alatt előkerült temetkezésekről közöltek – egyelőre csak topográfiai értékkel bír – adatokat.³⁶

22 *Bálint* 1968.

23 *Kürti* 1978. 8–11.

24 *László* 1984.

25 *Szemán* 1989.

26 *Bálint* 1975., 1991.

27 *Kovács* 1979.

28 *Révész* 1985.; *B. Nagy-Révész* 1986.; *Révész* 1989. 514., 518.

29 *Fodor* 1981.; *Fodor* 1985.

30 *Hegedűs* 1979. 59–62.; *Szabó* 1980. 88–90.; *Lőrinczy* 1985.

31 *Kürti* 1980.; *Kürti* 1983/a., 1983/b., 1987. 78–80.

32 *Kürti* 1979. 3–4.; *Kürti* 1983/a. 271–273.; *Kürti* 1992.

33 *Szabó* 1970. 69.; *Szabó* 1976. 56.; *Szabó* 1980. 88.

34 *Bálint* 1975.; *Bálint* 1977.; *Szabó* 1980.; *Kürti* 1983/a.; *Bálint* 1991.

35 Ilyen például: tausírozott kengyelpárt *Szentes-Nagyhegyről*, faragott csontbotfejet *Földeákról*, (*Bálint* 1973.), bronztűkört *Nagytőke-Jámborhalom* 1. sír (*Bálint* 1975. 57.), filigrános díszítésű mellkeresztet *Nagytőke-Jámborhalom* 6. sír (*Bálint* 1975., 1991.; *Szabó* 1980. 90. j.; *Szemán* 1989.), csontpálcás zablát *Tápé-Lebő* és *Kiszombor E.* temető 30. sír (*Dienes* 1966. 216.).

36 *Csongrád-Ketőshalmi dűlő, Kádár tanya, Forgó Pál földje, Csongrád-Ketőshalom-Bárdos tanya, Csongrád-Laposhalom-Bagi tanya, Csongrád-Oláh féle szőlő, Csongrád-Öregszőlők-Remlinger Flóris szőlője, Csongrád-Petenchalom (Lőrinczy 1988. 10–11. 14.), Derekegyház-Ibolyásdomb (Hegedűs 1981.), Deszk I. olajkút (Trogmayer 1984. 85.), Felgyő-Alsó major-Tiszti lak (Lőrinczy 1988. 10–11. 14.), Szegvár-Oromdűlő, Szegvár-Oromdűlő-Purger tanya (Lőrinczy 1986. 45.), Tápé-Tiszatáj Tsz (Trogmayer 1971. 45.).*

Jelen összeállításunkban egyrészt a régebbi lelőhelyekről szerzett új információkat tesszük közzé, másrészt az utóbbi évtizedekben a megye területén előkerült 6–11. századi leleteket és lelőhelyeket mutatunk be.

Katalógus:³⁷

6–9. századi lelőhelyek:

1. Csanytelek – felgyői határút

Az ismert kora avar kori sírból³⁸ egy újabb övveret került ajándékozás útján a szentesi Koszta József Múzeum birtokába.³⁹ Préselt, aranyozott bronz lemezből készült, két-tőspajzs alakú övveret. A veretet szegélyező szalag csak a veret felső kétharmadán maradt meg. A veret középső részét két ellenkező irányba néző halminta tölti ki. Ezeket szalagfonatos, geometrikus és virágminták veszik körbe (VII. t. 11.) Ltsz: 93.2.1. Az utólagosan előkerült verettel az egyik publikált övgarnitúrát teljesnek tekinthetjük.

2. Csongrád–Berzsenyi út

Párducz Mihály 1959-ben Csongrád belterületén 9 sírt tárt fel. A sírok többsége hun-kori volt, csak két temetkezés bizonyult kora avar korinak.⁴⁰

8. sír: T.: DK–ÉNy 120–300°. A hanyatt fekvő adultus korú férfi⁴¹ lábánál egy kézzel formált, bevagdalt peremű, kisméretű edény feküdt (I. t. 16.).

9. sír: T.: K–Ny 40–340° (sic!) Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű matus korú női váz, koponyájánál két darab nagygömbös bronz fülbevaló (I. t. 19. 20.), medencéjén pedig egy vascsat feküdt.

3. Csongrád–Hunyadi tér⁴²

A területen az elmúlt 50 évben különböző földmunkák során több alkalommal kerültek elő sírok. Tudomásunk szerint először 1939-ben csatornaásás közben, a tér két oldalán előkerült temetkezések közül 3 sírt sikerült megfigyelni.⁴³

1. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 60 cm, 12 év körüli gyermek melléklet nélküli csontváza.

37 A dolgozatunkban használt rövidítések: TLM: Tari László Múzeum, Csongrád; KJM: Koszta József Múzeum, Szentes; MFM: Móra Ferenc Múzeum, Szeged; MNM: Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest; ltsz.: leltári szám; R.Ad.: Régészeti Adattár; H.: Hossza; Sz.: Szélessége; M.: Magassága; Mélys.: Mélysége; Mell.: Mellékletek; FÁ.: fenékátmérő; PÁ.: peremátmérő; T.: Tájékozás

38 RégFüz 1979. 68.; Kürti 1980.; Kürti 1981. 40.; Bóna 1982–83. 118.; Awaren 1985. 48.; Kürti 1983. 172–4., 177., 179., 181.; Nagy 1988. Abb. 17. 8.; Kürti 1990. 79–80.; Kürti–Lőrinczy 1991. 35.

39 1989 őszén Szántai József (Csanytelek, Tiszai út 9.) csanyteleki lakos a baksi Széll Józseftől vette meg az övveretet. Az illető elmondása szerint ennek előkerülési helye a Szabó tanyával szemben lévő határúti homokbánya. A veretek hasonlósága és az azonos előkerülési helyszín alapján jogosan tételezhetjük fel, hogy az itt bemutatott veret a már publikált övkészlet darabja. Az övkészlet Volentér János tiszteletbeli kanonok csanyteleki magángyűjteményében lévő darabjai is múzeumi tulajdonba kerültek. Szántai Józsefnek tudomása van arról, hogy a sírból és a többi temetkezésből előkerült leletek egy részét – pl. szíjvégeket, vörös színű korszót, egy korongolt és egy kézzel formált edényt, orsókarikát, fülbevalót, piros-sárga színű gyöngyöket – budapesti műkereskedőknek adták el. A múzeumi gyűjteménybe került leleteken kívül Szántai József több temetkezés mellékleteire is emlékszik. Elmondása szerint az egyik sírból a deréktájon 2 db galambos veret, egy másik temetkezésből több háromléd nyílhegy, míg más sírokból bronz nagygömbös és „köfűggs” fülbevaló került elő. Homokbányászás során a kora avar kori sírokon kívül szarmata temetkezések is előkerültek. Az ezekből származó leletek egy része – kisméretű szürke korongolt edény, csuklós szíjvég – Szántai József birtokában van.

40 Párducz 1963. 21.

41 A tanulmányunkban szereplő nem- és kormeghatározásokat Dr. Marcsik Antóniának köszönhetjük.

42 Csallány 1956. 175/a.

43 A sírokat Tari László csongrádi fogorvos figyelte meg, és azok leleteit magángyűjteményében helyezte el (Csallány 1956. 175/a tétel). A gyűjtő halála után feljegyzései a csongrádi levéltárba, a sírok leletei a csongrádi múzeumba kerültek (ltsz. 88.10.1-4.). Csallány szerint ekkor nem három, hanem négy sírt figyeltek meg. Tekintettel arra, hogy a Tari hagyatékban csak három sír szerepel, mi is ezzel a sírzámmal dolgozunk.

2. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 60 cm. Szokványos helyzetű csontváz. Mell.: 1. Ezüstgömbs fülbevaló töredékei a koponyánál (II.t.1.). 2. Fekete, hullámvonaldíszes agyag orsógomb a jobb medencelapát külső oldala mellett (II.t.4.). 3. Egyélű vaskés a combcsontok között (II.t.5.).

3. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 80 cm. Mell.: 1. Két lapból álló, bronzból öntött, indás kisszíjvég (II.t.2-3.). 2. Mellékszíz kisméretű öntött bronzverete (II.t.6.).

A Hunyadi tér 18. sz. ház udvarán 1952-ben emésztőgödör ásása közben szintén találtak egy (4. sz.) sírt.

1969-ben a Mezőgazdasági Szakiskola kollégiumának épülete előtt és mellette csatornaásás közben újabb temetkezések kerültek elő. A munkások elmondása szerint a marcoló 5 sírt semmisített meg, melyekben bronz karperecek voltak. Valószínűleg ezek közül került be egy nyitott végű, bronz karperec (I.t.12.) a múzeumi gyűjteménybe. 1969 áprilisában lecsapott sarkú, barna, hasáb alakú üvegpaszta gyöngy (II.t.15.) és két darab bronz karperec (II.t.18.19.) került elő innen. Az októberben előkerült sírok leleteinek egy részét Palásti Pál megbízott múzeumvezető mentette meg. Feljegyzés csak két sírről maradt fent.

6. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 143 cm. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású váz. A medence és a combcsontok környéke ki volt rabolva. Mell.: 1. A dokumentáció szerint a medencén és a jobb lábszár külső oldala mellett erősen oxidálódott, „menthetetlen” bronz övveretek voltak. 2. Vastöredék a jobb combcsont helyén. 3. Szárnyas csontjai a jobb lábszontok külső oldala mellett.

Feltételezhető, hogy a dokumentációban szereplő „rosszmegtartás” ellenére az alábbi veretek ebből a sírból származnak.⁴⁴ 1. Bronzból öntött, griffes díszű áttört övveret (I.t.1.). 2. Öntött bronz griffes övveret apró darabokra törve (I.t.3.). 3. Öntött bronz, griffes övveret töredékes állapotban (I.t.2.). 4. Patkó alakú bronz lyukvédő (I.t.5.). 5. Öntött bronz, indadíszes áttört kisszíjvég (I.t.6.). 6. Négy darab hasonló, de töredékes kisszíjvég (I.t.8-11.). 7. Öntött bronz, liliomos díszű áttört szíjvég töredékei (I.t.13.). 8. Öntött bronz nagyszíjvég. Mindkét oldalán 3–3 egymás után vonuló griff látható. A szíjvég tok részén 1–1 griff van. A szíjvég egész felülete aranyozott, az állatok teste és a háttér poncolt. H.: 13,8 cm, Sz.: 3,5 cm (I.t.7.).

7. sír: Kettős sír. T.: ÉNy–DK, M.: 190 cm. Az adultus korú férfi bal oldalán egy fiatal női váz. A női csontváz mellékletei: 1. 11 db kék és fekete színű, dinnyemag alakú, 6 db fekete és zöld szemes- és tagolt rúdgyöngy a női váz jobb mellkasán (II.t.10.). 2. Bronz karperec a jobb alkaron (II.t.17.). 3. Gyöngycsüngős bronz fülbevaló töredéke (II.t.11.). 4. Bronzgyűrű feje (II.t.13.). A férfiváz mellékletei: 5 db pikkelydíszes, bronzból öntött, csüngős övveret és 5 db díszítetlen mellékszíz veret a medencéről (II.t. 20-24, 25-29.).

A bemutatott sírokon kívül, a Mezőgazdasági Szakiskola területén az alábbi szórványos leleteket találták: 1. Szürke színű orsókarika (II.t.16.). 2. Mészaköngy (II.t.14.). TLM ltsz. 88.10.1-4., 89.43.1., MFM R.Ad. 378-76.

4. Csongrád–Kilencesi rakodó⁴⁵

A Csongrádrol Szentés felé vezető országút két oldalán, a várostól mintegy 3,5 km-re 1937-ben faültetés közben sírokat találtak. Az országút két oldalán megfigyelt sírok kö-

⁴⁴ A tárgyalt veretek a csongrádi múzeumban Csongrád-Bokros, Legelő lelőhellyel, 89.44.2-4. leltári számon vannak nyilvántartva. A bokrosi ásatási dokumentáció tanúsága szerint (MNM R.Ad. 1960/38) ezen az ásatáson ilyen tárgyak nem kerültek elő. A bokrosi ásatás anyagát dolgozatunk második részében tesszük közzé. Valószínűbbnek látszik, hogy a fentebb bemutatott Hunyadi téri 6. számú sír leleteivel azonosíthatóak, mivel a dokumentáció szerint a bronz övveretek nagyon rossz állapotban kerültek elő, és ez megfelel a tárgyak jelenlegi állapotának. E leletekkel együtt őrznek néhány más övtartozékot, melyekről szintén feltehető, hogy ugyanabból a sírból kerültek elő.

⁴⁵ Csallány 1956. 176/a.

zött mintegy 50 méteres távolság van. A sekély mélységű sírok közül 3 temetkezés mellékletei kerültek Tari László gyűjteményébe.

1. Esztergált csont tűtartó (I.t.15.). 2. Körbefutó, párhuzamos karcolt vonalakkal díszített, barna bikónikus orsógomb (I.t.17.). 3. Dinnyemag alakú, és 2–3 tagú gyöngyök (I.t.18.). 4. Bronz fülbevaló töredéke (I.t.14.). 5. Egyélű vaskés töredéke (I.t.21.). TLM 88.6.1., 89.45.1-4. MNM R.Ad. 2. 814.

5. Csongrád–Vendelhalom–Nyilas János tanyája⁴⁶

A mára már teljesen elhordott Vendelhalomban több alkalommal találtak avar és más korszakból származó régészeti leletek. Az itt bemutatott leletek alapján feltételezhető, hogy a halomból több korai avar temetkezés került elő: 1. Hurkosfülű kengyelpár (V.t.17). 2. Zabla (V.t..18.), és 2 db szemesgyöngy került a csongrádi múzeum gyűjteményébe. TLM ltsz. 57.20.10., 57.23.1-2.⁴⁷

6. Csongrád–mámai-csárdadűlő⁴⁸

A lelőhelyről a századforduló táján valószínűleg sírból származó leletek kerültek a csongrádi iskolai gyűjteménybe. Ezt követően 1908-ban Kada Elek egy fegyveres férfisírt tárt fel.⁴⁹ Ezt követően Farkas Sándor csongrádi gyógyszerész valószínűleg 1925-ben ásott a műút nyugati oldalán fekvő – a Csallány Gábor által később feltárt területtel északnyugatról határos – Hürkecz földön.⁵⁰ Ekkor mintegy 15 sírt tárhatott fel 1938-ban. A Csongrád és Kecskemét közötti kövesút építése közben egy késő avar temető 9 sírját semmisítették meg. Leleteiket a kecskeméti múzeumba szállították, ahol a háború során megsemmisültek.⁵¹ A sírok megtalálásának hírére a helyszínre érkező Dr. Tari László csongrádi fogorvos 3 sír leleteit mentette meg, amelyek nemrég a csongrádi múzeumba kerültek (9.-11. sír). Ezt követően tárt fel itt Csallány Gábor 28 temetkezést. KJM 57.60.1-23.⁵²

9. sír⁵³: T.: Ny–K. A munkások dúlták fel. Mellékletei közelebből nem meghatározható helyről kerültek elő. 1. Négyzetű átmetszetű, nyitott végű bronz karperec. Végeit rovátkák díszítik (IV.t.21.). 2. Ovalis metszetű, nyitott végű bronz karperec. Két vége apró V alakú bemetszésekkel díszített (IV.t.22.). 3. Vörösbarna színű, homokkal soványított, finoman iszapolt és korongolt edény. Felületét öt sorban körbefutó hullámvonal díszíti. M.: 16,5 cm, Pá.: 5,8 cm, Fá.: 7,4 cm. (IV.t.18.). 4. Öntött bronz, két lapból álló indás nagyszíjvég. Felül két pár, alul a két szélen egy-egy akasztóval volt összeerősítve. H.: 10,7 cm, Sz.: 2,7 cm. (IV.t.19.).

10. sír: T.: Ny–K. A temetkezést a munkások szétdobálták. Mell.: 1. Egybeöntött, áttört indadíszes bronz szíjvég. A szegecseknél két, egymással szembenéző állatfejet mintáztak meg (IV.t.16.). 2. Két darab, téglalap alakú, kéttagú csüngős, indás bronz övveret. Az egyik hiányos (IV.t.9.10.). 3. Bronzból öntöttliliomos díszű, áttört övforgó (IV.t.15.).

46 Csallány 1956. 181.

47 A csongrádi múzeumban őrzött kengyelpár is Exterde Tibor ajándéka, aki azokat a Nyilas tanya kerítésén találta felakasztva.

48 Csallány 1956. 178.

49 Csallány 1972. 41.; Lőrinczy 1988. 13.

50 Csallány 1956. 177. sz.; Lőrinczy 1988. 15.

51 Csallány 1956. 178. sz.

52 Csallány G. 1941. 169–179. Az ekkor feltárt temetkezések közül csak néhány sír embentani anyaga került be a JATE Embentani Tanszékére. Ezért csak az alábbi sírok meghatározását tudjuk közölni. 21. sír: Maturus korú férfi. 25. sír: Adultus korú férfi. 26. sír: Maturus korú férfi. 27. sír: Maturus korú nő. 28. sír: 12–14 év közötti gyermek.

53 Tekintettel arra, hogy Csallány G. a publikációjában számolt a korábban Tari által feltárt sírok számával, és az általa bemutatott sírokat 12–28-ig számozta, mi a folyamatosság miatt a Tari hagyatékban megtalálható 1–3. számú sírt 9–11. számon mutatjuk be.

4. Négy darab áttört lant formájú övveret (IV.t.11-14.). 5. Patkó alakú öntött bronz lyukvédő (IV.t.17.). 6. Vasár töredéke.

11. sír: T.: Ny–K. (IV.t.20.). Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. H.: 168 cm. Mell.: 1. Bronzcsat (IV.t.23.). 2. Öntött bronz, áttört díszű liliomos nagyszíjvég (IV.t.38.). 3. Öntött bronz, áttört díszű liliomos kisszíjvég (IV.t.37.). 4. Nyolc darab, díszítetlen bronz lyukvédő (elveszett). 5. Egy hasonló, de nagyobb darab (IV.t.40.). 6. Hét darab téglalap alakú, pikkelydíszes áttört övveret (IV.t.24-27, 32-34.). 7. Egyélű vaskés a jobb combcsont külső oldala mellől (IV.t.39.). TLM ltsz. 88.9.1-8.⁵⁴

Az út nyugati oldalán Gyovai Lajos tanyája körüli szántóföldön, a mámai csárda helyétől északra Exterde Tibor tanyasi tanító 5–6, ÉNy–DK-i tájolású sírt tárt fel. A megmaradt leletek pontosan nem köthetők sírhoz. 1. Gyöngycsüngős ovális bronz fülbevaló (IV.t.1.), és egy ugyanilyen fülbevaló, de a csüngője hiányzik (IV.t.2.). 2. Két darab, nyitott bronz huzalkarika (IV.t.3-4.). 3. Hurkos-kampós végű csavart bronzdrót (IV.t.8.). 4. Téglalap alakú vascsat (IV.t.6.). 5. Lant alakú vascsat (IV.t.7.). 6. Díszítetlen lyukvédő veret (IV.t.5.). 7. Szürke orsókarika (elveszett). 8. Két darab dinnyemag alakú gyöngy (elveszett). 9. Lant alakú bronz övveret. A találó elmondása szerint a fentiekén kívül az egyik sírban csont tűtartó, a többiben szemesgyöngyök kerültek elő. Szinte mindegyik sírban volt kézzel formált edény a térdek ill. a lábszárak mellett. Ez utóbbiak mind elvesztek, csak a feltárás során készített feljegyzésekből tudunk róluk. A sírokban a kézcsontok környékén tojásokat is találtak, illetve néhány sírban csirkecsontok voltak. TLM 69.24.1, 57.25.6. TLM 88.9.1-6.

A Farkas–Tari–Exterde féle ásatások azonosítása, és a Csallány Gábor által feltárt temetőrészlet – a publikációból kimaradt térképének – helyszíni értékelését követően 1987 augusztusában 7 napos hitelesítő ásatás keretében 2 szelvényt nyitottunk, csatlakozva a Csallány által feltárt területhez. A második szelvényben 5 sír került elő (III.t.13.).

29. sír: T.: Ny–K 317–137°. (III.t.1.). Kisméretű, lekerekített sarkú sírgödörben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű gyermek. Mell.: 1. Tojánhéjak a felkarcsontok mellett.

30. sír: T.: ÉNy–DK 318–138°. (III.t.3.) M.: 160 cm. Téglalap alakú sírgödörben a hanyatt fekvő juvenilis korú női csontváz lábcsonthai enyhén felhúzva kerültek elő. Mellkasa és medencéje bolygatott.

31. sír: T.: É–D 360–180°. Téglalap alakú sírgödörben egy gyermek váza került elő. Mell.: 1. Medencecsontok között hat darab fekete dinnyemag alakú és két darab pasztagyöngy, folytatott sárگا díszel (III.t.6.).

32. sír: T.: ÉNy–DK 310–130°, (III.t.2.) Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírgödörben aduItus korú nő csontváza feküdt. Mellkasát feltehetően a 31. sír ásása során bolygatták meg. Mell.: 1. Tojánhéjak a bal kulcscsont fölött.

33. sír: T.: ÉNy–DK 310–130°. (III.t.4.). A nagyméretű, mély sírgödör keleti felében, koporsóban eltemetett, hanyatt fekvő, nyújtott testhelyzetű aduItus korú férfi csontváza került elő. Mell.: 1. Egyélű vaskés (III.t.11.) a jobb felkar alatt. H.: 16,5 cm, Sz.: 2,5 cm. 2. Négyzet alakú vascsat a jobb medencelapáton (III.t.10.). H.: 4,2 cm, Sz.: 3,2 cm. 3. Vastárgy (III.t.12.) töredékes állapotban a jobb alkar alól. H.: 7,8 cm. 4. Ovális vascsat (III.t.7.) töredékes állapotban a bal alkar és a bal medencelapát között. 5. Négyzet alakú vascsat a bal medencelapát külső oldala mellől (III.t.9.). H.: 3,6 cm, Sz.: 2,6 cm. 6. Vas-karika a jobb medencelapát előtt (III.t.8.). Átmérője 4,2 cm. 7. Ovális, nyitott bronz fülbevaló négyyszög átmetszetű karikája (III.t.5.) a felszedés során a koponya alól került elő.

⁵⁴ A csongrádi múzeum régészeti gyűjteményében az 57.25.6. és a 69.24.1-2. leltári számon ismeretlen lelőhely bejegyzéssel hét darab téglalap alakú, áttört pikkelydíszes (IV.t. 28-31. 35-36.), és négy darab melléksíj veret (IV.t. 41-44.) találtunk. Tekintettel arra, hogy a veretek mérete is pontosan megegyeznek a bemutatott sírban talált leletekkel, és – mint fentebb láttuk – a sír anyagának egy része elveszett, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az ismeretlen lelőhellyel beletárolzott leletek a 11. sírhoz tartoztak.

Mellette egy díszítetlen üveggömböcske volt, amely valószínűleg a karika függője lehetett. 8. Két darab ismeretlen rendezetetésű csontlemez került elő a vázcsontok felszedése közben. 9. Kakas csontjai a bal felkar és a mellkas fölött.

7. Csongrád–Öregszőlők⁵⁵

A kenderföldek szélén fekvő, lankásan emelkedő területen, a Sóhlya féle szőlő ültetések a század elején sok sírt fordítottak ki.⁵⁶ A Keselyes telepre vezető úttól keletre Pap József szőlőjében az 1960-as években kútásás közben sír(oka)t találtak. Mell.: 1. Gyöngyök 2. Láncpáncél (I.t.22-23.). 3. Hurkosfülű kengyel (I.t.24.). TLM 88.11.1–2.

8. Csongrád–Sárkányfarok⁵⁷

1938-ban, a város mai belterületének északnyugati részében, a Tisza gát közvetlen közelében (a Gőzhajó utca és a Kereszt tér találkozásánál), villanyoszlop ásása közben Ny–K-i tájolású, melléklet nélküli csontvázat bolygattak meg. A tér saroképületének – a Báró kocsmá – alapozásakor a századfordulón több, meg nem figyelt csontvázat találtak.⁵⁸ A terület azonos a Farkas Sándor által ismertetett lelőhellyel,⁵⁹ ahonnan földmunkák során 1892-ben is kerültek elő sírleletek.⁶⁰ Itt összesen nyolc sírt tárt fel Farkas Sándor, melyek közül 5 tartalmazott mellékletet. A sírokban talált leletek közül az alábbiak kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba: 1. Bronzból öntött, fonott díszű áttört kisszíjvég (II.t.7.). 2. Öntött bronz, pikkelydíszes, rombusz alakú övveret (II.t.9.). 3. Nyitott bronzkarika (II.t.8.). 4. Öntött bronz csat (II.t.9 a). MNM 26.1886.2.4.-6.

9. Felgyő–Alsómajor–Újszőlő

1989 májusában rókakatorék kiásása közben emberi csontokat találtak, melyeket bevitték a csongrádi Tari László Múzeumba. A helyszínelésen megállapítottuk, hogy az árteret szegélyező magasparton húzódó ÉK–DNy-i irányú dombvonulat északkeleti végét egy dűlőt metszi. A domb keleti falából került elő a nagyjából Ny–K tájolású melléklet nélküli csontváz. A helyszín azonos azzal a lelőhellyel, ahol 1926-ban szőlő aláforgatás közben 8. századi avar temetkezéseket bolygattak meg.⁶¹

10. Kiszombor–Új Élet Tsz

Néhány évvel ezelőtt az Új Élet TSz épületeitől keletre, ismeretlen körülmények között 8. századi avar övveretek kerültek elő.⁶²

1. Öntött bronz szíjvég, melynek egyik oldalán állatküzdelmi jelenet, a másikon laposindás díszítés van. A szíjvég tokrészének két oldalán egy-egy állat elmosódott alakja vehető ki. H.: 6,4 cm, Sz.:1,8 cm (VI.t.20.). 2. Karikás csüngődjű öntött bronzveret. A veretet bronz szegeccsel fogták össze (VI.t.22.). 3. Az előző csüngős verethez hasonló veret bronz karikacsüngője. A karika átmérője 2 cm (VI.t.21.).

11. Klárafalva–homokbánya

A Klárafalva és Kübekháza közti 43. számú út jobb oldalán, a vasúti megálló és Klárafalva között működő homokbányában, homokkitermelés közben az 1970-es években

⁵⁵ Csallány 1956. 179.

⁵⁶ Csallány 1956. 179. sz. Feltehető, hogy az itt említett és az általunk bemutatott leletek egy lelőhelyről származnak.

⁵⁷ Csallány 1956. 180.

⁵⁸ Tari László hagyaték, Csongrádi Levéltár

⁵⁹ Farkas 1886. 354–55.; Vasárnapi újság 1892. 5. 24.: „Fohász-utczában a 117-dik házszámtól a 120-dik számú házig”.

⁶⁰ Lőrinczy 1988. 10.

⁶¹ Az ekkor előkerült öntött bronz övveretek és egyéb mellékletek az intéző feleségének, Kunczer Bélánának a magángyűjteményébe kerültek, ahonnan a háború során eltűntek. A helyszín azonosítása az intéző két fiának, Kunszeri Bélának és Kunszeri Lajosnak a segítségével történt. Lőrinczy 1988. 17.

⁶² A leleteket 1990-ben Klárafalván ásatást vezető, John O’Shea amerikai régésznek adta át egy helybeli lakos, és tőle került Horváth Ferenc közvetítésével a Móra Ferenc Múzeumba. A leletek közlésének átengedéséért neki tartozunk köszönettel.

temetkezéseket bolygattak meg.⁶³ Innen származnak az itt bemutatott, ónozott felületű, öntött bronz, késő avar övgarnitúra részei: 1. Két lapból álló, áttört díszű, laposindás bronz nagyszíjvég töredékes állapotban. A szegecsek helyén 2–2, egymással szembenéző állat /kutya ?/ feje látható. (VII.t.5.). 2. Két darab, laposindás, kettős lapú bronz kisszíjvég. A szegecsek helyén egymással szembenéző állatfejek vannak (VII.t.1-4.). 3. Két darab poncolt háterű, vésett virágdíszű, levél alakú csüngős veret felső része (VII.t.6-7.). 6. Vésett virágdíszű, poncolt háterű kerek lyukvédő veret (VII.t.8.). 7. Két darab, vésett virágdíszű, poncolt háterű lyukvédő (VII.t.9-10.). MFM R. Ad. 1033-85.

12. Magyarcsanád–Belezi dűlő

Csatornaásás közben 1991 augusztusában sírokat találtak. A bejelentést helyszínelés, majd leletmentés követte. A lelőhely a Királyhegyesről a községbe vezető műút és a Belezi csatorna között, a betonúttól 700 méterre fekszik. A csatornaásást előkészítő talajmunkák során egy, a környezetéből 0,5–1 méterre kiemelkedő, 800 méter hosszú és 50 méter széles, É–D-i irányú dombot vágta ketté. A 15–20 méteres lehumuszolt sáv déli szélén, a dombnak a nyugati oldalában, ill. a lábánál kerültek elő a temetkezések. Az üres, sírmentes felület tanúsága szerint az avar temető északi szélét találták meg földmunkák során.

1. sír: A szkréperláda által megtalált gyermek (Inf.I.) sírjából már nem maradt meg semmi. A gépmester bemondása szerint K–Ny-i tájolású volt a sír. Mell: 1. Homokkal és pelyvával soványított, kézzel formált, kisméretű gömbös testű edény oldaltöredékei a koponya jobb oldala mellől (V.t.7.).

2. sír: T.: K–Ny. Gyermek (Inf. II.) kisméretű, lekerekített sarkú sírgödre, melynek fej felőli részét már a gép megbolygatta. M.: 110 cm. Mell: 1. Téglalap alakú, balra nyíló vascsat a szeméremcsontok előtt. A csatpecsek ráhajlik a karikára. H.: 4 cm, Sz.: 2,4 cm (V.t.5.). 2. Részleges juhtemetkezés gép által megbolygatott maradványa a sír nyugati felében, a lábszárcsontok fölött. Az állat koponyája a sír nyugati végében, a lábcsonatok felett került elő.

3. sír: T.: K–Ny. Gyermekváz (Inf. I.) gép által megbolygatott, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű maradványa.

4. sír: T.: É–D. Nagyméretű, téglalap alakú sírgödörben, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű adultus korú nő vázcsontjai kerültek elő. M.: 125 cm. Mell: 1. Zöld üveggyöngy töredéke (V.t.11.). 2. Téglalap alakú vascsat, melynek csatpecske ráhajlik a csatkarikára. H.: 4 cm, Sz.: 3,4 cm (V.t.6.). 3. Egyélű vaskés töredéke. H.: 9,1 cm, Sz.: 1,1 cm (V.t.4.). 4. Vaskarika. Átmérője: 1,5 cm (V.t.10.).

13. Pustaszer–Zeri dűlő

Egy mélyfekvésű, lefolyástalan terület közepén, a környezetéből alig kiemelkedő magaslaton Szabó József 347. számú tanyája udvarán 1988-ban pinceásás közben egy koponyára bukkant. A helyszínelés során egy avar sírt bontottunk ki. Az 560x260 cm-es pince területén csak ez az egy temetkezés volt. A mai domborzati viszonyok alapján ez a temetkezés egy kis sírszámú temető egyik DK-i sírja lehet.

1. sír: T.: NyÉNy–KDK 290–110°. A téglalap alakú, lekerekített sarkú sírgödörben az adultus korú erős mongoloid vonásokkal rendelkező nő csontváza hanyatt, nyújtott helyzetben feküdt. A sírgödör H.: 220 cm, Sz.: 70 cm, M.: 150 cm. Mell.: 1 db fekete, dinnyemag alakú gyöngy (VI.t.13.).

63 A Szegvár-oromdűlői kora avar kori temetőfeltárás idején 1984-ben Zsótér Illés szegvári lakos adta át a leleteket és mondta el az előkerülési körülményeket.

14. Szegvár–Kórógyszentgyörgy–Gorkij Tsz

A kórógyszentgyörgyi vasúti megállótól északkeletre 400 méterre, a tehenészet területén, a két istálló között 1960 szeptemberében emésztögödör ásása során egy sírt találtak.

„A” sír: T.: Ny–K, M.: 180 cm. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású csontváz a feltárás során elporladt. Mell.: 1. Trapéz alakú vascsat. H.: 4,4 cm, Sz.: 3,4 cm (VI.t.18.). 2. Vaszabla karikája és a zablaszár indítása (VI.t.16.). A karika átm.: 4,8 cm. 3. Két darab vaskarperec, darabokra törve. Átm.: 6,1 cm (VI.t.12.15.). 4. Egyélű vas-kés töredékei. Sz.: 1,4 cm (VI.t.14.). 5. Vassarló. A nyél H.: 13,1 cm, Sz.: 1,5 cm, a sarló legnagyobb Sz.: 3,5 cm (VI.t.17.). 6. Szürke színű, bikónikus agyag orsógomb, három darabra törve. Felületén párhuzamos vonalak futnak körbe (VI.t.11.). 7. Meghatározhatatlan vastöredék (VI.t.19.). MFM GyN 13.

Ettől a lelőhelytől 250–300 méterre délnyugatra 1986 szeptemberében a helyi Tsz dolgozói vízelvezető árok ásása során különböző korú régészeti objektumokat bolygattak meg. Vörös Gabriella a leletmentés során 3 avar temetkezést tárt fel.⁶⁴

1. sír: T.: ÉNy–DK. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű csontváz hiányos maradványa. Az árokásó gép által erősen roncsolt temetkezés egyetlen melléklete a koponya helyén előkerült bronz fülbevaló (VI.t.1.) volt.

2. sír: T.: É–D, H.: 210 cm, Sz.: 90 cm, M.: 130 cm. A szabályos téglalap alakú sírgödör falai az alja felé enyhén szűkültek. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű – az árokásó gép által erősen tönkretett – csontváz maradványai a sír alja felett 8–10 cm magasan kerültek elő. Mell.: 1. A koponya helyén bronz fülbevaló töredékei. 2. Vascsat a jobb combcsont mellett (VI.t.8.).

3. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 80 cm. A csontvázat az alsó két lábszárcsont kivételével az árokásó gép megsemmisítette. Itsz: KJM 93.3.1–2.

15. Szegvár–Útéptés

Sárosi István mérnök ajándékeként 1975 márciusában 8. századi sírok leletei kerültek a Koszta József Múzeum tulajdonába.⁶⁵

Az út építése során előkerült leletek alapján több sírt semmisíthettek meg. 1. Téglalap alakú csonttárgy. A szélein rovátkolt sáv, közepén pedig faragott indadísz van. H.: 7 cm, Sz.: 2,6 cm (VI.t.7.). 2. Kettős szív alakú bronzveret. H.: 2,7 cm, Sz.: 1,5 cm (VI.t.6.). 3. Téglalap alakú, öntött bronz, indadíszes övforgó. H.: 7,5 cm, Sz.: 1,7 cm (VI.t.10.). 4. Téglalap alakú, laposindás bronz övveret. H.: 2,9 cm, Sz.: 1,2 cm (VI.t.5.). 5. Három darab öntött bronz, indás díszű csüngős veret, az egyiknek hiányzik a csüngője. H.: 3,4 cm, Sz.: 2,3 cm (VI.t.2-4.). 6. Öntött bronz áttört övforgó. H.: 6,4 cm, Sz.: 1,5 cm (VI.t.9.). KJM Itsz. : 85.8.1-6.

16. Szentés–Belsőecser–Vekeri mezsgyecsatorna

A csatorna oldalfalainak tisztítása közben a markoló sírokat bolygatott meg. A csatorna alján egy, a délkeleti falában további 3 temetkezést tudunk kibontani és dokumentálni.⁶⁶

1. sír: T.: ÉNy–DK 304–124°. A nagyméretű sírgödörben, hiányosan megmaradt és éppen ezért meghatározhatatlan nemű és korú váz csontjai kerültek elő. A sír alja és a csontváz fektetési szintje között 8–10 cm-es földréteg volt megfigyelhető. H.: 190 cm, Sz.: 70 cm, M.: 160 cm. Mell.: Állatcsont a sír láb felőli sarkaiban.

64 RégFüz 40. 1987. 61. A leletek közzétételének átengedéséért Vörös Gabriellának tartozunk köszönettel.

65 Mivel az 1970-es években a község területén csak a Gorkij Tsz központjából a Kurca hídjára vezető út építéséről tudnak, ezért valószínűleg itt kerültek elő az említett leletek. Ez a terület határos a Kosztolányi–Németh féle földdel ill. a Kórógyszentgyörgy–Gorkij Tsz féle lelőhellyel. E három lelőhely minden valószínűség szerint egy nagyobb kiterjedésű temetőt alkot.

66 RégFüz 39. 1986. 54.

2. sír: T.: ÉNy–DK 304–124°. A 160 cm mély sír térd feletti részét a markoló megsemmisítette. A sír láb felőli, épen maradt végében koporsóra utaló, téglalap alakú elszíneződést figyeltünk meg. A sír alja és a csontváz fektetési szintje között 8–10 cm-es földréteg volt megfigyelhető. A sírban egy adultus korú férfi feküdt. Mell.: 1. Szárnyas csontjai a jobb lábcsonatok külső oldala mellett.

3. sír: T.: ÉNy–DK 322–142°. A 130 cm mély sír medence feletti részét a markoló megsemmisítette. A hanyatt fekvő adultus korú nő lábcsontojainak külső oldala mellett koporsó oldalfalaira utaló elszíneződést figyeltünk meg. A sír alja és a csontváz fektetési szintje között 8–10 cm-es földréteg volt. Mell.: 1. Marha gerincoszlopának 4 csigolyából álló része a lábszárcsontok között.

4. sír: T.: ÉNy–DK 296–116°. A 145 cm mély sír könyöktől felfelé eső felét a gép megsemmisítette. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű juvenis korú férfi csontjai és a sír alja között mintegy 8–10 cm-es földréteg volt.

17. Szentés–Belsőecser–F 9. tábla

Csatornaásás közben, a mára már teljesen elhordott Devánszki halomtól 50 méterre északra, 1989 nyarán egy markológép 160 cm mélyen egy emberi csontvázat talált. Az in situ lábszárak alapján a sír Ny–K tájolású. A fiatal leány mellékleteit a találók összegyűjtötték. Mell.: 1. Bronz gömbös fülbevaló töredéke (V.1.). 2. Két darab gyöngy a koponya körül (V.t.2.). 3. Feltehetően szőrecset bronzlemezről hajlított nyele a két térd között (V.t.3.). 5. A bal térd mellett szárnyas néhány csontja. A csatorna vonalában több sír nem került elő.⁶⁷ KJM ltsz: 93.4.1–3.

18. Szentés–Lenin út 13.sz.

Társasház alapárkának kiásása során emberi csontváz maradványait bolygatta meg az árokásó gép. Az eredeti helyzetben megmaradt csontok alapján a hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt váz K–Ny-i tájolású volt. Mell.: 1. Homokkal és apró kavicsokkal soványított, kézzel formált, sárgás-barna, gömbös testű, ívelt nyakú edény töredéke. A lábcsontoknál került elő. Pá.: 11,5 cm (VI.t.23.). KJM ltsz: 93.5.1.

19. Szőreg–Belső ugar

Szőreg határában a községtől délre, csatornaásás közben az árokásó gép sírokat bolygatott meg. A bejelentést követő helyszíni szemlén Horváth Ferenc az előkerült veretek (1. sír) alapján megállapította, hogy egy avar temető sírjait bolygatták meg. Ezt követő leletmentés során 14 késő avar kori temetkezés maradványait tártuk fel (IX.t.31.).

1. sír: T.: ÉNy–DK, M.: 160 cm. Téglalap alakú sír gép által megbolygatott maradványa. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfiváz medence feletti részét és a veretek néhány darabját az árokásó gép mozdította el. Mell.: 1. Aranyozott felületű, áttört indás díszítésű, csüngős bronz övveret, a jobb ujjpercek helyén. Csüngője hiányzik. Két bronz szegeccsel erősítették fel az övre (IX.t.1.). 2. Aranyozott felületű, áttört indás, csüngős bronz övveret a bal medencelapát előtt. Csüngője hiányzik (IX.t.4.). 3. Aranyozott felületű, áttört indás, csüngős bronz övveret, a jobb combcsont alól (IX.t.2.). A csüngő nem aranyozott. 4. Aranyozott felületű, áttört indás díszű csüngős bronz övveret a bal combcsont belső oldala mellől (IX.t.3.). 5. Aranyozott felületű, áttört indás díszű csüngős bronz övveret a vaskarika mellől. Csüngője hiányzik (IX.t.5.). 6. Téglalap alakú vascsat. A csatpecek ráhajlik a csatkarikára. H.: 2,9 cm, Sz.: 2,4 cm (IX.t.17.). 7. Vaskarika, felületén textillyenyomattal. Átm.: 3,8 cm (IX.t.15.). 8. Kétlapú, áttört indadíszes, öntött bronz szíjvég a bal combcsont külső oldala mellől. A szegecseknél két egymással szembe forduló állatfej van. H.: 5,1 cm, Sz.: 2,0 cm (IX.t.13.). 9. Áttört, növénymintás, öntött bronz

67 Köszönettel tartozunk Vörös Gabriellának a lelőhely ismertetésének átengedéséért.

kisszíjvég, a bal alkarcsont fölött. H.: 3,9 cm, Sz.: 1,4 cm (IX.t.14.). 10. Bronzlemezből kivágott övbújtató a szíjhoz erősítő szegecsekkel együtt a bal combcsont belső oldaláról. H.: 2,3 cm, Sz.: 1,5 cm (IX.t.7.). 11. Jó megtartású egyélű vaskés a jobb combcsont külső oldala mellől (IX.t.20.).

E sírból származó, a helyszíni szemle során begyűjtött leletek. 12. Aranyozott felületű, indás díszű, kerek, áttört bronz övveret (IX.t.6.). 13. Három darab, bronzból öntött, áttört veret (IX.t.8-10.). 14. Töredékes öntött bronzcsat (IX.t.16.). 15. Két darab stilizált állatfejjel díszített öntött bronz lyukvédő övveret. Hátoldalukon a korrozio által megtartott fonal részlete (IX.t.11-12.).

2. sír: T.: ÉNy-DK 308-128°, M.: 105 cm. A nagyméretű sírgödör nagyobbik részét a markoló megsemmisítette. A sírgödör lábfelőli sarkaiban egy-egy, 25x25 cm-es négyzetes gödröt bontottunk ki, amelyek a sír aljától számítva 10 cm mélyek voltak.

3. sír: T.: ÉNy-DK, M.: 130 cm. A téglalap alakú sírgödörben, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású gyermekváz (Inf. I.) feküdt. Mell.: 1. Ismeretlen rendeltetésű vasdarab a jobb medencelapáton.

4. sír: T.: ÉNy-DK, 318-138°. M.: 80 cm, H.: 215 cm, Sz.: 65 cm. A rossz megtartású, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű adultus korú férfi sírját valószínűleg kirabolták. Mellkasa és medencéje hiányzott. Jobb lába a balon keresztben feküdt. A sírgödör két végében egy-egy téglalap alakú, mintegy 10 cm mély gödör volt. Mell.: 1. Egyélű vaskés a jobb felkar fölött 15 cm-re (IX.t.18.). 2. Gyöngysorkeretes és áttört liliomos, egytagú öntött bronz szíjvég a bal medencelapát alól (IX.t.21.). 3. Négyzet alakú vascsat a bal alkar belső oldala mellől (IX.t.17.). 4. Részlegesen eltemetett juh koponyája és lábcsontjai a sír lábfelőli végén, a sír aljától 37 cm magassan.

5. sír: T.: ÉNy-DK 308-128°, M.: 180 cm. A rossz megtartású, feltehetően kirabolt felnőtt nő csontjai szokványos helyzetben feküdtek. Mell.: 1. Töredékes bronz fülbevaló karikája a bal felkarcsont belső oldala mellől (IX.t.24.). 2. Ismeretlen rendeltetésű vas a medencelapát előtt (IX.t.23.). 3. Részleges juhtemetkezés összegöngyölt helyzetre utaló koponyája és lábcsontjai a sírgödör keleti sarkában.

6. sír: T.: DDK-ÉÉNy 158-338°, M.: 65 cm. Fordított tájolású lósír. A sírnek csak az ÉK-i fele maradt meg viszonylag épen, a többi az árokásó gép megsemmisítette. Mell.: 1. Trapéz alakú hevedercsat a bal hátsó bordák külső oldala mellől. A csatpecsek ráhajlik a karikára (IX.t.27.). 2. Egyenes talpú kengyel a bal elülső bordák külső oldala mellől (IX.t.29.). 3. Ívelt vastárgy töredéke a lókoponya helyéről. 4. Oldalpálcás zablá 6 töredéke (IX.t.26.).

7. sír: T.: ÉÉNy-DDK 330-150°, M.: 105 cm, H.: 220 cm, Sz.: 70 cm. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfi csontvázának csak a bal hosszúcsontjai maradtak eredeti helyzetben. Mell.: 1. Töredékes egyélű vaskés (IX.t.30.).

8. sír: T.: ÉÉNy-DDK 330-150°, M.: 90 cm, H.: 140 cm, Sz.: 70 cm. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű gyermekváznak (Inf. II.) csak a jobb fele maradt eredeti helyzetében. Mell.: 1. Szürke színű bikónikus agyag orsógomb a jobb combcsont külső oldala mellől. Közepén gerinc fut végig, felületén négy körbefutó vonaldísz van (V.t.19.).

9. sír: T.: ÉÉNy-DDK 300-120°, M.: 90 cm, H.: 200 cm, Sz.: 63 cm. A közepes megtartású adultus korú férfi szokványos helyzetű vázát állat erősen megbolygatta. Eredeti helyzetében csak a mellkas és a jobb combcsont maradt. Mell.: 1. Téglalap alakú ívelt oldalú vascsat a medencelapátok előtt. A csatpecsek ráhajlik a karikára (IX.t.19.). 2. Téglalap alakú vascsat a szeméremcsont jobb oldala mellől. A pecsek ráhajlik a karikára (IX.t.25.). 3. Szárnyas (kakas?) csontjai a koponya jobb oldala mellől.

10. sír: T.: ÉNy-DK 310-130°, M.: 100 cm, H.: 140 cm, Sz.: 75 cm. A sír négy sarkában 12 cm mély, négyszög alakú, 30x20 ill. 40x28 cm gödör volt. Mell.: 1. Egyélű vas-

kés (V.t.13.). 2. Részleges juhtemetkezésre utaló koponya és lábcsonatok a maturus korú férfiváz jobb combcsontja alól.

11. sír: T.: ÉNy-DK 310-130°, M.: 70 cm, H.: 125 cm, Sz.: 45 cm. A sírgödörben egy gyermek (Inf. I.) hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű váza volt. A sírgödör sarkainál a sír aljában egy-egy kisméretű gödör mélyedt. A sír alja és a csontváz között 5-6 cm magas földréteg volt. Mell.: 1. Részleges juhtemetkezésre utaló koponya és lábcsonatok a gyermek lába mellett.

12. sír: T.: ÉNy-DK 290-110°. Az árokásó gép által szinte teljesen megsemmisített sírgödör végében, 210 cm mély, 18x23 cm-es gödör mélyedt. Mell.: 1. Ovális átmetszetű bronzhuzal két töredéke a gépnnyomból (IX.t.28.).

13. sír: T.: ÉNy-DK 310-130°, M.: 100 cm, H.: 187 cm, Sz.: 70 cm. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű aduluts korú nő (kirabolt?) sírja. Mell.: 1. Vascsat a bal alkar alól (V.t.16.). 2. Kerek átmetszetű bronz fülbevalópár töredékei pasztagyöngy csüngőkkel (V.t.8.9.). A karikáján ún. muff van.

14. sír: T.: ÉNy-DK 304-124°, M.: 115 cm, H.: 200 cm, Sz.: 70 cm. A hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű maturus korú, enyhén mongoloid vonásokkal rendelkező férfi csontvázának fektetési szintje és a sír alja között 15-17 cm vastag földréteg volt. Mell.: 1. Egyélű vaskés a jobb combcsont külső oldala mellől (V.t.12.). 2. Trapéz alakú öntött bronzcsat a jobb combcsont belső oldala mellől (V.t.16.). 3. Kisméretű téglalap alakú csonttárgy, közepén két lyukkal (elporladt). 4. Feltehetően fatányér 18 cm átmérőjű lenyomatát figyeltük meg a koponya mellett. 5. Részleges kecsketemetkezésre utaló koponya és lábcsonatok a jobb lábszár mellett és előtt.

20. Tápé-Kerékyö-p

Tokodi András tápéi lakos magányüjteményében néhány késő avar lelet is található. E leletek előkerülésének helye megegyezik azzal a nagy kiterjedésű késő avar temetővel, amelyet az elmúlt évtizedekben több alkalommal tártak fel, és amelyet Tápé-Kerékyö-p-nek hívnak.⁶⁸ Késő avar öntött bronzövgarnitúra : 1. Indás díszű csüngős veret. H.: 3,7 cm, Sz.: 2,5 cm (VIII.t.1.). 2. A fentihez hasonló, de áttört csüngős veret. H.: 3,6 cm, Sz.: 2,6 cm (VIII.t.2.). 3. Ugyanilyen veret, de a csüngője hiányzik. H.: 2,6 cm, Sz.: 2,5 cm (VIII.t.3.). 4. Patkó alakú, indás lyukvédő veret. H.: 1,8 cm (VIII.t.4.). 5. Indás veret, a csüngője hiányzik. H.: 2,6 cm, Sz.: 2,5 cm (VIII.t.5.). 6. Indás veret. H.: 2,2 cm, Sz.: 2,5 cm (VIII.t.6.). 7. Rombusz alakú, gyöngysorkerettel díszített veret. H.: 1,8 cm, Sz.: 1,5 cm (VIII.t.7.). 8. Patkó alakú, indás lyukvédő veret. H.: 1,8 cm (VIII.t.4.). 9. Gyöngysorkeretes övforgó. H.: 7,1 cm (VIII.t.9.). 10. Bronz övcsat. A csatpecek ráhajlik az ovális csatfejre, a pajzs alakú csattesten indadíszítés van. H.: 4,6 cm (VIII.t.10.). 11. Egy lapból álló, laposindás nagyszíjvég. A teteje letörött. H.: 5,8 cm, Sz.: 2,3 cm (VIII.t.11.). 12. Indadíszes szíjbújtató. H.: 2,7 cm, Sz.: 1,5 cm (VIII.t.12.). 13-14. Kétlapú, laposindás kisszíjvég. H.: 3,9 cm, Sz.: 1,3 cm (VIII.t.13-14.). 15-16. Az előzővel megegyező darab (VIII.t.15-16.). 17. Vöröses színű, szemcsés anyagú, korongolt palack nyak- és szájtöredéke. A nyakán hármass hornyolás fut körbe, a pereme tagolt (VII.t.14.). 18. Korongolt gömbös alakú, füles bögre (VII.t.13.). 19. Bikónikus, szürke orsógomb, párhuzamos és hullámvonal dísszel (VII.t.12.).

21. Tömörkény-Aranyhegy

A községből Kiskunfélegyháza felé vezető műút mellett, a volt Péteri major környékén, 1968-ban az új híd építésekor, Nagy Ferenc és a Toldi tanya közötti területen került

68 Kőrü 1983. 197.

elő egy sárga színű, korongolt egyfülű bögre. A pereme törött (VI.t.24.). TLM ltsz.: 69.5.1.

10–11. századi lelőhelyek.⁶⁹

22. Bokros–Bukrospart Deák Rókus 1146. sz. tanyája⁷⁰

A Deák tanyával északról határos, Busáné Mucsi Erzsébet tanyaépületétől 2 méterre keletre, Exterde Tibor tanyasi tanító 1938–40 között egy szelvényben 5–6 sírt tárt fel. A háztól délre a gazda is talált egy sírt. Mell.: 1. Az egyik sírból a mellkas közepén, egyik kartól a másikig egy sorban 6–7 darab aranyozott ezüstveret került elő (XI.t.10-12.). 2. Vasnyílhegy (XI.t.13.). 3. Bronz lemezgyűrű (XI.t.7.).⁷¹

23. Csanytelek

Szántai József csanyteleki lakos magángyűjteményéből 1988-ban ajándékozás útján több régészeti tárgy között egy 10. századi edény került a csongrádi Tari László Múzeum gyűjteményébe. Korongolt, homokkal soványított, szürke, gömbös testű fazék. Az edény felületét párhuzamos vonalak díszítik, a vállán hullámvonalkötegek futnak körbe. Az edény alján kereszt alakú fenékbélyeg van. M.: 23 cm, Pá.: 12,5 cm, Fá.: 13 cm; TLM ltsz.: 89.1.1. (XI.t.18.)⁷²

24. Csongrád–Bogárzó

Az 1940-es években talált S végű hajkarikás női sírból származó granulációs aranygyűrű a MNM-ba került.⁷³ A lelőhely azonos az Exterde Tibor tanyasi tanító által gátéri határútnak nevezett lelőhellyel. A geodéziai kővel jelzett halomból egy sír került elő, melynek S végű hajkarikája a csongrádi múzeumi gyűjteményben van.⁷⁴

25. Csongrád–Greskovits József földje⁷⁵

Lajos János tanyasi tanító 1939-ben a Vidre ér partján, az Újvári tanya épületétől keletre eső dombon több sírt tárt fel. A sírok leleteit – fonott nyakperecet, S végű hajkarikákat és fonott gyűrűket – magángyűjteményében őrizte, amely a háború során megsemmisült.⁷⁶

26. Csongrád–Justh Gyula u. 15.⁷⁷

1936-ban Kovács Lajos városi tisztviselő udvarában vízvezeték árkának ásása közben csontvázra bukkantak, amelyet Tari László fogorvos bontott ki. T.: ÉNy–DK, M.: 120 cm. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Jobb alkarja a medence fölött, a bal a test mellett kinyújtva helyezkedett el. Mell.: 1. S végű ezüst hajkarika a bal halánték mellett (XI.t.6.). 2. Két darabból álló bronz fülesgomb a jobb kulcscsont alól (XI.t.9.). 3. Három szálból sodort hurkos-kampós végű ezüst torqvés a nyakban (elveszett). 4. Három szálból fonott ezüst gyűrű a jobb kéz gyűrűsujjáról (XI.t.8.). Az udvar dombos részén, ill. a kör-

69 A katalógusba csak a templom nélküli temetőket vettük fel.

70 Fehér–Éry–Kralovánszky 1962. 187.

71 Az itt előkerült I. István érme, gömbsorcstüngős fülbevaló, vascsiholó, az idők során elvesztek. Az itt közzétett tárgyaknak a találó 1989-ben bekövetkezett halála után szintén nyomuk veszt.

72 Kéziratunk lezárása után jutott tudomásunkra, hogy az edény előkerülési helye minden bizonnyal azonos a lelőhellyel, ahol vatyai kultúra birituális temetkezései mellett Árpád-kori település néhány objektumát is feltártuk (Lőrinczy–Trogmayer 1992). Ezek szerint a fazék nem sírből, hanem telepről származik.

73 Bálint 1991. 41.

74 Bálint 1991. 80.

75 Fehér–Éry–Kralovánszky 1962. 193.

76 Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár

77 Fehér–Éry–Kralovánszky 1962. 184.

nyék lakói szerint a 6. és a 13. számú ház építésénél is találtak csontvázakat. A városháza Justh Gyula utcai nagykapuja mellett emésztőgödör ásása közben 1978-ban talált csontváz mellett két bronz karperec került elő.⁷⁸

27. Csongrád–Kettőshalom–Bárdos tanya⁷⁹

1923-ban szőlőültetés közben sírokat találtak. Bella Lajos az előkerült gyűrűk és hajkarikák alapján 10–11. századra keltezte a temetkezéseket. Az egyik sír lovassír volt.⁸⁰

28. Csongrád–Kossuth tér

1965 szeptemberében a központi iskola előtt bronz S végű hajkarika került elő ismeretlen körülmények között. TLM ltsz.: 69.25.1. (XI.t.4.).

29. Csongrád–Laposhalom

A régi Bagi tanya mellett Farkas Sándor 2 lovassírt tárt fel, melyeket honfoglalás korinak határozott meg. A sírok mellékletei – két pár különböző alakú, kisméretű kengyel, zabla, bronzcsatok és fülbevalók – a csongrádi Városi Múzeumba kerültek.⁸¹

30. Csongrád–Oláh féle szőlő

1925 júniusában Farkas Sándor 20 honfoglalás korinak meghatározott sírt tárt fel, amelyekben ezüst fülbevalók, karperecek, nyakékek, vaskések stb. voltak.⁸²

31. Csongrád–Öregszőlők

1926-ban Remlinger Flóris szőlőjében gödörásás közben NY–K tájolású sírokat találtak. A szomszédos Sóhlya-féle szőlőben néhány évtizeddel korábban lovas sírokat fedeztek fel.⁸³

32. Csongrád–Rozsár dűlő⁸⁴

A század elején, a Csongrád-kiskunfélegyházi műúttól keletre, az Oláh szőlő és a Tisza közötti részen a Pozsár szőlőben szőlőültetés közben sírokat találtak, amelyekből többek között körte alakú kengyelek kerültek elő.⁸⁵

33. Csongrád–Szántói tanya⁸⁶

A 40-es évek végén mintegy 10–12 melléklet nélküli sírt dült fel az eke. A szántói iskolával szomszédos tanya területén feltárt sírban egy bronzhuzalból fonott nyakperec és egy S végű hajkarika volt.⁸⁷ A mellékletes sírt Exterde Tibor 1948 körül tárta fel özv. Csipe Illésné 169. sz. tanyájánál. A lelőhely feltehetően azonos egyrészt a Szántó–Pogányvár,⁸⁸ másrészt a Csongrád–Szántó Vörös Csillag Tsz III. üzemegeység lelőhellyel.⁸⁹

34. Csongrád–Tyukász J. 429. sz. tanyája⁹⁰

A várostól délnyugatra mintegy 7 km-re az ún. Pap tanya dűlő és a Vidre ér kereszteződésén túl, a Vidre ér jobb partján emelkedő dombon, a tanya mögötti területen 1949 tavaszán szőlőtelepítés közben csontváz mellett egy zárt, állatfejes bronzkarperecet találtak (XI.t.14.). A gazda szerint itt és a szomszédos területen – ahol 1940-es évek elején

78 Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár

79 *Bálint* 1991. 45.

80 *Lőrinczy* 1988. 14.

81 *Lőrinczy* 1988. 15.

82 *Lőrinczy* 1988. 15.

83 *Lőrinczy* 1988. 19.

84 *Bálint* 1991. 48.

85 Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár

86 *Bálint* 1991. 49.

87 *Bálint* 1991. 217.

88 *Fehér–Éry–Kralovánszky* 1962. 183.

89 *RégFüz* 1982. 9.

90 *Fehér–Éry–Kralovánszky* 1962. 194.; *Bálint* 1991. 50.

a tanyát szegélyező akácost ültették –, mintegy 33 Ny–K tájolású, döntő többségében melléklet nélküli csontvázat forgattak ki.⁹¹

35. Csongrád–Vendelhalom⁹²

A területen már a homokbányászt megelőző mezőgazdasági földmunkák során is találtak temetkezéseket. 1934-ben határozta el a város, hogy a halmon homokbányát és sintértelepet kíván nyitni. Az 1937-ben meginduló homokbányászással megbolygatott, különböző korú temetkezések közül Tari László 5 szarmata kori és 38, 10–11. századi temetkezést tárt fel, ill. figyelt meg.

A lelőhelyen 1938-ban Exterde Tibor tanyasi tanító 4 szarmata temetkezés mellett egy 10. századi lovassírt is feltárt, benne lókoponyával és lábcsontokkal, zablával valamint kengyelpárral együtt. A homokbánya falában ezüst szalagkarperecet és több rossz megtartású ezüstrozettát talált.

A fuvarosok homokbányászás közben 1955 februárjában többek között egy gyermeksírt (Inf II.) találtak. Mell.: 1. Kettétört kerek átmetszetű, elhegyesedő végű bronzkarperec. 2. Lapos kettétört bronzkarika. Ekkor került elő egy adultus korú felnőtt férfi koponyája is, amit a JATE Embertani Tanszéke őriz.

1955. június 15-én a homokbányászáskor találtak egy temetkezést. A megmentett vastöredékek egy szablya igen apró, farostlenyomatos maradványai voltak. A fellelhető néhány baloldali bordán és a bal kulcscsonton vasroszda barna elszíneződése volt megfigyelhető. TLM ltsz.: 57.20.13.⁹³

1955. július 15-én a homokbánya nyugati partján az eső által kimosott 10. századi, maturus korú férfi sírját tárta fel Tari László. T.: ÉÉNy–DDK, M.: 135 cm, H.: 200 cm, Sz.: 50–55 cm, a csontváz sírban mért hossza: 167 cm. Mell.: 1. Szablya a bal karcsontokon és a bal combcsont külső oldala mellett. H.: 76 cm, ebből a markolat az ellenzővel együtt 5 cm. A csónak alakú ellenzőt a közepén lévő lyukon keresztül húzták rá a markolatra. Fokosszerű élben végződő két vége a szablyahegy felé kissé görbült. A markolat a pengével enyhe szöveget zár be az él irányában. A bontásnál megfigyelhető volt a hüvely famaradványa. A fahüvelyen keresztben két keskeny vaspánt került elő, a markolattól 9,2 cm, és 35,2 cm-re. Ezek irányában a szablyafok felső oldalon félkerek, elrozsdásodott vaslapok voltak, átmérőjükkel a tok mellé simulva. A szablya a kiemeléskor három részre tört, és az ellenző lehámlott róla. TLM ltsz.: 57.20.15. (XI.t.2.). 2. A mellkas felett vasroszdaröngők. 3. A combcsontok között felismerhetetlen rendeltetésű vasdarabok.

A csongrádi Tari László Múzeum a lelőhelyről az alábbi 10–11. századi, sírszám nélküli leleteket őrizi. 1. Visszacukló markolattövísű, jó megtartású meglehetősen széles pengéjű szablya H.: 63,8 cm, Sz: 4,5 cm. TLM ltsz.: 57.20.16. (XI.t.1.). Valamikor 1955 után került elő az a temetkezés, ahol a csontváz nyakcsigolyái környékén három darab bronzlemezről kivágott fűrész alakú függő és egy átfúrt aranyozott bizánci bronzpénn volt. TLM ltsz.: 57.20.17.⁹⁴

1957-ben Dienes István, a halom északkeleti szegélyén négy gyermeksírt tárt fel. Két, már bolygatott sírt tárt fel 1963-ban B. Nagy Katalin. Nyílcsúcsokat és egy rozettát talált. Ekkor került a múzeumi gyűjteménybe egy pödrott végű bronz hajkarika.⁹⁵ TLM ltsz.: 88.4.1. (XI.t.3.)

91 Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár. *Tari* 1978. 14.; *Bálint* 1991. T. LXIII.b.1.-en ismeretlen lelőhelyű darabként szerepel.

92 *Fehér-Éry-Kralovánszky* 1962. 190., 192.

93 *ArchÉrt.* 1957. 89.

94 *ArchÉrt.* 1958. 90.; Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár; *Bálint* 1991. Abb. 33.; *Kovács* 1989. 24.

95 Tari László hagyatéka, Csongrádi Levéltár

36. Csongrád és Szentes vidéke

Farkas Sándor gyűjtéséből származó gömbsorc süngős fülbevaló áttört öntött bronz fülbevalókarikáját őrzi a Magyar Nemzeti Múzeum (XI.t.5.). MNM 13/1893. 1147.

37. Felgyő–Alsómajor–Homokos (Figura)⁹⁶

Feltehetően 10. századi fegyveres lovassírokból előkerült leletekről tudósít Farkas Sándor.⁹⁷ Az innen származó kerek talpú kengyeleket és mintás, faragott csontokat az intéző feleségének magánygyűjteményében Tari László 1937-ben még láthatta. A temető a Vidre ér keleti partján, a majorba vezető betonúttól jobbra fekvő magaslaton helyezkedik el. Ott, ahol egy kisebb homokbánya falában az 1950-es években Tari László is észlelt csontvázakat. A lelőhely feltehetően azonos Bálint Csanád 42/c lelőhelyével.⁹⁸

38. Pusztaszer–Rohodai dűlő–Gyovai part

A környezetéből markánsan kiemelkedő ÉNY–DK irányú dombon, 1988 márciusában a felsőpusztaszeri Hétvezér Tsz dolgozói homokbányászás és talajjegytengetés közben a magaslat északnyugati végében emberi koponyát találtak. A helyszíni szemlén még megfigyelhető in situ lábszárcsontok alapján megállapítottuk, hogy a temetkezés tájolása DNy–ÉK. Az egész területen egyetlen sír került elő, melynek mélysége a mai felszíntől 115 cm volt. Mell.: Hegyesedő végű, rombusz átmetszetű nyitott bronzkarperec. Átmé-
rője 6,6 cm (XI.t.15.).

39. Szegvár–Oromdűlő, Purger J. tanyája

A tulajdonos Purger János az 50-es években saját kezelésű homokbányát működtetett. Az azóta elhagyott bányagödör északi falából 1986 nyarán egy 10. századi temetkezés omlott le. A bánya alján összegyűjtött leletek alapján lovas férfisír volt. A bánya szélét körbeásva a leomlott sír helyén kívül újabb temetkezést nem találtunk. A bányagödör déli szélén, minden valószínűség szerint Csallány Gábor kutatóórkait sikerült dokumentálnunk. A terület részben azonos és északkeletről határos a Hevesi-féle földdel, ahol Csallány Gábor 1906-ban végzett ásást.⁹⁹ A tanya tulajdonosának elmondása szerint a homokkitermelés során számos sír semmisült meg. Elbeszélése alapján valószínű, hogy néhány koponyánál jelképes trepanációt figyeltek meg.¹⁰⁰ A Purger tanyától északkeletre elhelyezkedő tanyaföldön a temető – feltehetően – korai része még feltárára vár.

A homokbánya falából leszakadt sír egy erőteljes testalkatú, maturus (40–50 év közötti), enyhe mongoloid vonásokkal rendelkező, europomongolid típusú férfi csontvázának maradványait tartalmazta. Mell.: 1. Vastőr töredékei (X.t.1.). 2. Szablya markolatának és pengéjének töredékei (X.t.2.). 3. Zabla csuklós részének és karikájának töredékei (X.t.3.). 4. Egybekovácsolt fülű, keskeny talpalójú kengyel pár töredékes állapotban (X.t.4.). 5. Ismeretlen rendeltetésű vastárgy. A felületén falenyomat látható (X.t.5.). 6. Öt darab kis-méretű ezüstlemez. Az átfúrt lemezeket szegeccsel erősítették fel (X.t.6.). 7. Szalu köpűjének töredéke. A köpű belsejében falenyomat látható (X.t.7.). 8. Négy darab kisebb vastörédék, ill. ismeretlen rendeltetésű vastárgy/ak/ 17 darab apró töredéke. KJM. Itsz: 93.6.1–9.

⁹⁶ Bálint 1991. 42c.

⁹⁷ Lőrinczy 1988. 17.

⁹⁸ Bár Farkas Sándor a leletek előkerülését a Tisztilak mellett határozza meg, Tari László (Tari 1978. 14.) és a major intézőjének két fia egymástól függetlenül a Vidre ér partjára jelölték meg a lelőhelyet. A Kunszeri testvérpárral 1989-ben jártunk a helyszínen. vö. Bálint 1991. 217.

⁹⁹ Széll 1943.

¹⁰⁰ Lőrinczy 1986. 45.; RégFüz 1987. 74.

A szakirodalomban már ismertetett lelőhelyen 1937-ben, szőlő alá fordítás alkalmával egy kigyófejű bronz karperecet találtak, amelyet az akkor ott tanító Exterde Tibor szerzett meg.¹⁰²

41. Zsombó-Bába díllő

A szatymazi Zöldértl zsombói telepének udvarán, villanyoszlop gödrének kiásása közben emberi csontváz mellkasára és koponyájára ill. lókoponya orrészére és kengyelekre bukkantak. A rábontás után kiderült, a munkások ásóval egy sír medence feletti részét semmisítették meg.

A magányos sír¹⁰³ a környezetéből alig kiemelkedő lapos, homokos területen került elő.

1. sír.: A téglalap alakú, lekerekített végű sírgödör tájolása ÉNy-DK 325–145°. A 100 cm mély, teknős aljú sírgödör délnyugati oldalában, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű maturus korú férfi csontváza feküdt. Bal lábszárcsontja és annak külső oldala felett részleges lótemetkezés koponyája, lábcsonthajlása és 3 farokcsigolyája helyezkedett el (XII.t.1). A munkások által kiemelt emberi állkapcszon zöld patinanyom volt megfigyelhető. Mell.: 1. Szíjszorítóval ellátott vascsat a bal kézcsont külső oldala mellett. A csattest téglalap alakú, az ívelt csatpecsek ráhajlik a csatkarikára. A szíjszorító 2 db négyzet alakú vaslemez-ből áll. A két lemez között egy vasszegecs rögzítette a bőrt (XII.t.18.). 2. Trapéz alakú ezüstlemez a bal combcsont és a bal kézcsontok között. A rövidebbik párhuzamos oldala enyhén ívelt. Két egymással szemben lévő sarkát átfúrták (XII.t.9.). 3. Téglalap alakú ezüstlemez a bal medencelapáton. A két szemben lévő sarkát átfúrták. H.: 2,1 cm, Sz.: 1,8 cm (XII.t.6.) 4. Téglalap alakú ezüstlemez a keresztcsonttól. A két szemben lévő sarkát átfúrták. H.: 2,5 cm, Sz.: 2,0 cm (XII.t.8.). 5. Négyzet alakú ezüstlemez a jobb medencelapátról. A két egymással szemben lévő sarkát átfúrták. Az egyik oldalán a lemez beszakadt. H.: 2,2 cm, Sz.: 2,1 cm (XII.t.5.). 6. Négyzet alakú ezüstlemez a jobb medencelapát és a jobb kézcsontok között. A két szemben lévő sarkát átfúrták. H.: 2,1 cm, Sz.: 2,0 cm (XII.t.5.). 7. Kerek ezüst lemez töredéke a keresztcsont feletti második csigolyáról (XII.t.10.). 8. Ovális vascsat a bal medencelapátról. Átm.: 3,3 cm. (XII.t.15.). 9. Téglalap alakú vaslemez a jobb kézcsontok és a jobb medencelapát között. H.: 3,2 cm, Sz.: 2,1 cm. A lemez felületén fa- és textillenymomat látható. A lemez sarkához hozzáoxidálódott egy kova (XII.t.11.). 10. Késpenge borításának meghatározható ezüstlemez töredékei a jobb kéz mellől. Sz.: 1,2 cm (XII.t.14.). 11. Szélső nyélállású, nyéltüskés egyélű vaskés a jobb combcsont és a jobb kézcsontok között. A penge kopott, enyhén ívelt, hegyes végű. H.: 8,1 cm, Sz.: 1,3 cm (XII.t.13.). 12. Téglalap alakú ezüstlemez a 4. számú alól. Két szemben lévő sarkát átfúrták. H.: 2,3 cm, Sz.: 1,9 cm (XII.t.4.). 13. Négyzet alakú ezüstlemez az 5. számú alól. A két szemben lévő sarkát átfúrták. H.: 2,2 cm, Sz.: 1,9 cm (XII.t.3.). 14. Tegez alsó vasalásának töredékei a bal combcsont külső oldala mellől. a/ enyhén ívelt vaslemez, H.: 4,5 cm, Sz.: 1,3 cm; b/ ívelt vaslemez, a végén szegeccsel, H.: 4,1 cm, Sz.: 1,3 cm; c/ három darab vastöredék (XII.t.16.); d/ tegezhez tartozó vasszegecs, H.: 1,0 cm (XII.t.17.,19.). 15. Öt darab vastöredék. A sír bontásakor kerültek elő. 16. Íj sérült markolatcsontjai, melyek a gödörásás közben kerültek elő. Az egyiknek a széle irdalt. H.: 11,4 cm, Sz.: 2,5 cm (XII.t.14/b), H.: 12,3 cm, Sz.: 2,5 cm (XII.t.14/a). 17. Tegez peremét (száját) díszítő csontlemezek a bal felkar külső oldala mellől. H.: 9,3 cm, Sz.: 2,3 cm (XIII.t.5.), H.: 6,2 cm, Sz.: 1,3 cm (XIII.t.6.). 18. Négy rombusz és egy

101 Fehér-Éry-Kralovánszky 1992. 1161.; Bálint 1991. 314.

102 Exterde Tibor szíves szóbeli közlése.

103 A temetkezés közvetlen és tágabb környékét szelvényekkel körbeástuk, de újabb sírokat nem találtunk. Az útépités, a Wesselényi iskola építése, valamint a barackos telepítése során temetkezésre utaló leletek nem kerültek elő.

levél alakú vas nyílcsúcs a bal felkar külső oldala mellől, a tegez száját díszítő csontlemezek elől (XIII.t.1-4.). 19. Két darab meghatározhatatlan rendeltetésű vastárgy töredékei. Átmetszetük kör alakú. H.: 2,8 cm és 1,4 cm. 20. Háromszög alakú meghatározhatatlan rendeltetésű vastárgy. 21. Villásszárú és széles talpalójú kengyel, egybekovácsolt téglalap alakú füllel, és gombos nyakkal (XIII.t.8.). 30. Egybekovácsolt fülű, széles talpalójú kengyel. Mindkettő a lókoponya előtt feküdt (XIII.t.7.).

IRODALOM

Awaren in Europa

1985 Schätze eines asiatischen Reitervolkes 6–8. Jh. Frankfurt am Main

Bálint Alajos

1963 Kiskundorozsma–Vöröshomok dülői leletek. Funde von Kiskundorozsma–Vöröshomok. MFMÉ 91–100.

Bálint Csanád

1968 Honfoglalás kori sírok Szeged–Óthalmon. Mogili iz epohi zavojevanyija sztrani na Óthalom pri gor. Szeged, MFMÉ 147–89.

1973 Hunok avarok, magyarok (Vezető a szegedi Móra Ferenc Múzeum régészeti kiállításához). Hunnen, Awaren, Magyaren. Führer zur archäologischen Ausstellung im Móra Ferenc Museum Szeged.

1975 Dél-Magyarország a X. században. Bp. Kandidátusi értekezés, kézirat

1975/a A szaltovo-majaki kultúra avar és magyar kapcsolatairól. On the Avar and Hungarian Relations of the Saltovo-Mayak Culture. ArchÉrt 102. 52–63.

1976 A magyarság és az ún. Bielo-Brdoi kultúra. Die Ungarn und die sogenannte Bielo-brdo Kultur. Cumania IV. 225–254.

1976 A Kárpát-medence VI–IX. századi régészeti-néptörténeti kérdései. A honfoglalás kor. In: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1. Szerk.: *Hajdú Péter–Kristó Gyula–Róna-Tas András* Bp. 1986. 107–163.

1977 Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba. II. Szerk.: *Hajdú Péter–Kristó Gyula–Róna-Tas András* Bp. LXVI–CVI.

1978 Válasz az opponensi véleményekre. ArchÉrt 105. 264–268.

1980 Dél-Magyarország a X. században (Südungarn im 10. Jahrhundert.) MAIU 8–9 (1978–79), 179–187.

1983 Az avar kor és a honfoglalás kor bizánci vonatkozásainak régészeti kutatása Magyarországon 1970–1980 között. AntTan. XXX(1983), 116–125.

1990 Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert. Wien–Köln

1991 Südungarn im 10. Jahrhundert. Studia Archaeologica XI. Bp.

1991/a Die spätaWARENZEITLICHE Siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád) Varia Archaeologica Hungarica Bp.

1992 Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üc Tepe (Sowj. Azerbajdzan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. und 7. Jahrhundert. Awarenforschungen Band 1. Wien 309–496.

Bóna István

1965 Népvándorlás kor. In: Orosháza története. Orosháza 114–135.

1979 A Szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten. ArchÉrt 106. 3–32.

1980 Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár. ActaArchHung 32. 31–95.

1982–83 A XIX. század nagy avar leletei. Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts. SZMMÉ 81–160.

1987 A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. Az avarok. In: Magyarország története I. Bp. 310–346.

Csallány Dezső

- 1956 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa Bp.
1957 Az Átokháza-bilisicsi avar kori sírleletek. Grabfunde aus der Awarenzeit von Átokháza-Bilisics MFMÉ 109–132.
1962 Der Awarische Gürtel. ActaArchHung 14.
1963 Kuturgur-bolgárok (-hunok) régészeti hagyatékának meghatározása. Die Bestimmung der archäologischen Hinterlassenschaft der Kuturgur-bulgaren (Hunnen) ArchÉrt 90. 21–38.
1972 Avar kori páncélok a Kárpát-medencében I. Die Panzer der Awarenzeit im Karpatenbecken. JAMÉ XII–XIV. (1969–71), 13–44.
1982 Avar kori páncélok a Kárpát-medencében 2. Panzer im Karpatenbecken aus der Awarenzeit 2. JAMÉ XV–XVII (1972–74), 5–35.

Csallány Gábor

- 1941 A csongrádi (mámai-csárdadűlői) avar temető. Das awarische Gräberfeld von Csongrád-Máma Csárdadűlő. ArchÉrt 169–174.

Dienes István

- 1966 A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. Quelques enseignements de l'harnachement des montures des Hongrois conquérants. ArchÉrt 93. 208–234.

Farkas Sándor

- 1886 A csongrádi népvándorlás kori telepről. ArchÉrt 6. 354–355.

Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán

- 1962 A Közép-Duna-Medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti tanulmányok II. Bp.

Fettich Nándor

- 1963 Symbolischer Gürtel aus der Awarenzeit (Fund von Bilisics). MFMÉ 61–89.

Fodor István

- 1981 A Sándorfalva-eperjesi honfoglalás kori temető. MKCsM 47–50.
1985 Honfoglalás kori temető Sándorfalván (Előzetes közlemény) Landnahmenzeitliches Gräberfeld zu Sándorfalva (Vorbericht) ActaAntetArch 17–33.

Fóthi Erzsébet

- 1991 A Kárpát-medence avar korának összehasonlító embertani vizsgálata. Eine komparative Untersuchung an awarenzeitlichem antropologischem Material aus dem Karpatenbecken. MFMÉ (1984/85–2), 483–502.

Garam Éva

- 1969 A késő avar kori korongolt sárga kerámia. Die Spätawarenzeitliche gelbe Keramik. ArchÉrt 96. 207–241.
1978 A közép avar kor sírobolussal keltezhető leletköre. Der mit Grabobolus datierbare der Mittelawarenzeit. ArchÉrt 103. 206–215.
1981 A bőszi késő avar lelet és köre. Der spätawarenzeitliche Fund von Bős und seine Kreis. ArchÉrt 108. 34–51.
1982 Der Fund von Vörösmart in Archäologische Nachlass der Awarenzeit. FA XXXIII. 187–213.
1984 Spätawarenzeitliche Goldgegenstände im Ungarischen Nationalmuseum. Késő avar kori aranytárgyak a Magyar Nemzeti Múzeum népvándorlás kori gyűjteményében. FA XXXV. 87–109.
1991 Über Halsketten, Halsschmucke mit Anhangern und juwelenkragen Byzantinischen Ursprungs aus der Awarenzeit. ActaArchHung 43. 151–179.

- 1992 Die münzdatierten der Awarenzeit. *Awarenforschung* Band 1. Wien, 136–250.
Germanen Hunnen und Awaren.
- 1988 Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg
- Hegedűs Katalin*
- 1979 A Szegvár-szőlőkaljai leletmentő ásatás. MKCsM 59–66.
 1981 A Derekegyház-ibolyásdombi feltárások. MKCsM 3–8.
- Kiss Gábor*
- 1991 A Szombathely-Kőszegi úti avar lovassír (A késő avar négy- és ötkaréjos lószerszámveretek). Das awarische Reitergrab von Szombathely-Kőszegi út. (Die spätawarenzeitlichen vier- und fünfblättrigen Pferdegeschirrbeschläge). MFME (1984-85/2) Szeged, 431–462.
- Korek József*
- 1943 A Szentes-kajáni avar temető. (Das awarische Gräberfeld zu Szentes-Kaján). *Dolg.* 19. 1–129.
- Kovács István*
- 1979 XI. századi temető Hódmezővásárhely-Nagyszigeten. Vásárhelyi Tanulmányok IX. Hódmezővásárhely, 17–32.
- Kovács László*
- 1986 Über einige steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 38. 195–225.
 1989 Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. *Fontes Archaeologici Hungariae* Bp.
- Kovrig Ilona–Korek József*
- 1960 Le cimetière de l'époque avare de Csóka(Coka). *Mogilnyik avarszkoj epohi u z. Csoka.* *ActaArchHung* 12. 257–297.
- Kralovánszky Alán*
- 1964 Szarvasmarha-temetkezés a honfoglalás korából. Viehbestattung aus der Zeit der ungarischen Landnahme. *MezMK* 1. 171–184.
 1966 Die landnahmenzeitliche Rinderbestattung von Sárbogárd. *Alba Regia* 6–7. 89–96.
- Ifj. Kürti Béla*
- 1971 Egy avar tegez rekonstrukciója. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum* Tomus III. Szeged, 17–27.
- Kürti Béla*
- 1978 Móra Ferenc ásatásai Dorozsmán. Ferenc Móras ausgrabungen in Dorozsma. MFME (1976/77–1), 7–26.
 1979 Szarmata és honfoglalás kori temető Szeged-Csongrádi úton. MKCsM 3–9.
 1980 A csanyteleki avar sír. *Élet és Tudomány* 1980. X.3. 1279.
 1980/a Móra Ferenc avarjai. *MúzKözl* 1980:1 62–69.
 1981 Szempontok a korai avar leletanyag értékeléséhez. MKCsM 37–45.
 1982 Régészeti adatok a Szeged környéki avarság településtörténetéhez. MKCsM 37–45.
 1983 Az avarok kora. In: *Szeged története I.* Szerk.: *Kristó Gyula*, Szeged 162–208.
- Kürti Béla–Szegefü László*
- 1983/a A város kialakulása (895–1242) Honfoglalás, megtelepedés, államalapítás (895-kb. 1030). In: *Szeged története I.* Szerk.: *Kristó Gyula*, Szeged, 219–277.
- Kürti Béla*
- 1983/b Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmenzeit in Szeged-Algyő. MFME (1978/79–1), 323–347.

- 1983/c Szeged vidéki régészeti adatok a Kárpát-medencei avarság eredetkérdéséhez. MKCsM 17–26.
- 1984 Avar temető Kiskundorozsma–Sziksóstó területén. MKCsM 22–26.
- 1986 Csongrád megye avar kori településtörténetének vázlata. MKCsM 24–33.
- 1987 Régészeti emlékek. In: *Algyő és népe*. Szerk.: *Hegyi András*, Szeged 57–80.
- 1990 Avar sírleletek Csanytelekről és Gerláról. SzMMÉ VII.(1984–88), 79–86.
- 1992 Egy honfoglalás kori tegez maradványainak computer tomográfiai vizsgálata. MKCsM 15–19.
- Kürti Béla–Lőrinczy Gábor:*
- 1991 „...Avarnak mondták magukat...”. „...they called themselves Avars...” Vezető a Móra Ferenc Múzeum régészeti kiállításához, Szeged
- Kürti Béla–Wicker Erika*
- 1991 Bemerkungen zur Agraffenfrage der Awarenzeit. (Megjegyzések az avar boglárók kérdéséhez) Zalai Múzeum 3. 19–34.
- László Gyula*
- 1970 A népvándorlás kor művészete Magyarországon. Bp.
- 1984 A város környéke a honfoglalás korában. In: *Hódmezővásárhely története. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig I.* Szerk.: *Szigeti János* Hódmezővásárhely, 257–266.
- Lőrinczy Gábor*
- 1985 Szegvár-Szőlőkalja X. századi temetője. Das Gräberfeld von Szegvár Szőlőkalja aus dem 10. Jh. ComArchHung 141–162.
- 1986 Szegvár területének X–XI. századi településtörténeti vázlata. MKCsM 44–51.
- 1988 A csongrádi múzeumi törekvések első korszaka. Farkas Sándor régészeti tevékenysége és a Városi Múzeum. In: *Mozaikok Csongrád város történetéből*, Csongrád 7–21.
- 1991 A Szegvár-oromdűlői kora avar kori temető 1. sírja. Das Grab 1. des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes von Szegvár-Oromdűlő. MFMÉ (1984/85–2.) 127–154.
- 1992 Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz. A tájolás. Anmerkungen zu den frühawarenzeitlichen Bestattungsriten. Die Orientierung. JAMÉ XXX–XXXII. (1987–89) 161–171.
- Lőrinczy Gábor–Trogmayer Ottó*
- 1992 Ismeretlen bronzkori iparművész alkotásai. MKCsM (1991). 5–13.
- Madaras László*
- 1981 A Szeged–Fehértó A. és B. temetők anyagának összehasonlító vizsgálata. Vergleichende Untersuchung der Gräberfelder Szeged-Fehértó A. und B. SzMMÉ 35–64.
- 1991 A Szentés-kajáni temető és néprajzi vonatkozásai. *Folklór és Etnográfia* 57. Debrecen
- B. Nagy Katalin*
- 1974 Nézzük meg együtt a székkutasi festett avar edényeket. *Művészet* 1974/6. 30–31.
- 1980 Az avar „tüszős” öv. MKCsM 153–158.
- 1984 Az avar kaganátus. In: *Hódmezővásárhely története*. Szerk.: *Nagy István* Hódmezővásárhely, 229–256.
- B. Nagy Katalin–Révész László*
- 1986 Egyedi típusú honfoglalás kori íj csontmaradványai Hódmezővásárhely-Nagyszigetről. Knochenbeschlüge eines Landnahmenzeitlichen Bogens individuellen Typs von Hódmezővásárhely-Nagysziget. ComAH 6. 123–134.

Nagy Margit

- 1988 Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Budapest. Bemerkungen zur awarenzeitlichen Tierornamentik. In: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari. Spoleto 373–411.

Némethi Mária–Klima László

- 1992 Kora avar kori lovas temetkezések. Frühawarenzeitliche Reiterbestattungen. JAMÉ XXX–XXXII (1987–89) 173–244.

Párducz Mihály

- 1963 Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn. Studia Archeologica I. Bp.

Révész László

- 1985 Adatok a honfoglalás kori tegez szerkezetéhez. Angaben zum Bau des Köchers aus der Zeit der ungarischen Landnahme. ActaAntetArch 35–53.
1989 Líra alakú csatok a Kárpát-medencében. Lyraförmige Schnallen im Karpatenbecken. HOMÉ XXVII. 513–541.

Scheffer Krisztina

- 1992 Régészeti leletkataszter. In: Mórahalom. A település földje és népe. Szerk.: *Juhász Antal*, Mórahalom, 59–60.

Somogyi Péter

- 1987 Typologie, Chronologie und Herkunft der Maskenbeschläge zu den archaologischen Hinterlassenschaften osteuropäischer Reiterhirten aus der pontischen Steppe im 6. Jahrhundert. ArchAust 71. 121–154.
1991 Lábbeli veretek a Dél orosz sztyeppéről. Beschläge der Fussbekleidung aus der südrussischen Steppe. MFMÉ (1984/85–2), 105–126.

Szabó János Győző

- 1970 A honfoglalás kori temetőárok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves m.) ásatásokról. Zur Frage der Landnahmezeitlichen Gräberfeldgräben. Bericht über die Ausgrabung in Kál (Kom. Heves). ArchÉrt 97. 264–271.
1976 Árpád-kori telep és temetője Sarud határában III. A temető leírása és rendeltetésű temetkezéseinek párhuzamai. Eine Siedlung und deren Friedhof aus der Árpádenzeit bei Sarud III. Beschreibung des Friedhofes und rsuchung der Aussergewöhnlichen Beisetzungen. EMÉ XIV. 17–89.
1980 Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája, a temető jellege. Árpádenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Bemerkung von Sarud. Absolute und relative Chronologie des Friedhofes, Charater des Friedhofes. EMÉ 16–17. (1978–79) 45–136.

Szalontai Csaba

- 1991 Megjegyzések az Alföld IX. századi történetéhez. (A késő avar karéjos övveretek). Bemerkungen zur Geschichte des Alföld im 9. Jahrhundert. (Spätawarenzeitliche Schuppenförmige Gürtelbeschläge). MFMÉ (1984/85–2), 463–482.

Szemán Attila

- 1989 X–XI. századi filigrános mellkereszttek. Brustkreuze von Filigranarbeit aus dem 10–11. Jahrhundert MFMÉ (1988–1), Szeged, 75–94.

Szell Márta

- 1943 Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli leletek Csongád vármegye területén. Vernichtete Dörfer, und Funde den X–XVII. Jahrhunderten im Kom. Csongrád. Dolg. XIX. 176–182.

Szőke Béla Miklós

- 1979 Zur Problematik Bestattungsritus mit Verstümmelten Rienderschädel des Typs von Sopronkőhida. *ActaArchHung* 31. 51–103.

Tari László

- 1978 Győről Felgyőig. Adalékok a táj történetéhez. In: *László Gyula–Tari László–Nagyistók Sándor: Régmúlt és jelen a Vidre partján. Írások Felgyőről. Felgyő*

T. Szőnyi Eszter–Tomka Péter

- 1984 Győrszentiván-Sőprőshegy késő római és kora Árpád-kori temető. Spätromisches und früharpádenzeitliches Gräberfeld von Győrszentiván-Sőprőshegy. *ComArchHung* 1985. 97–123.

Török Gyula

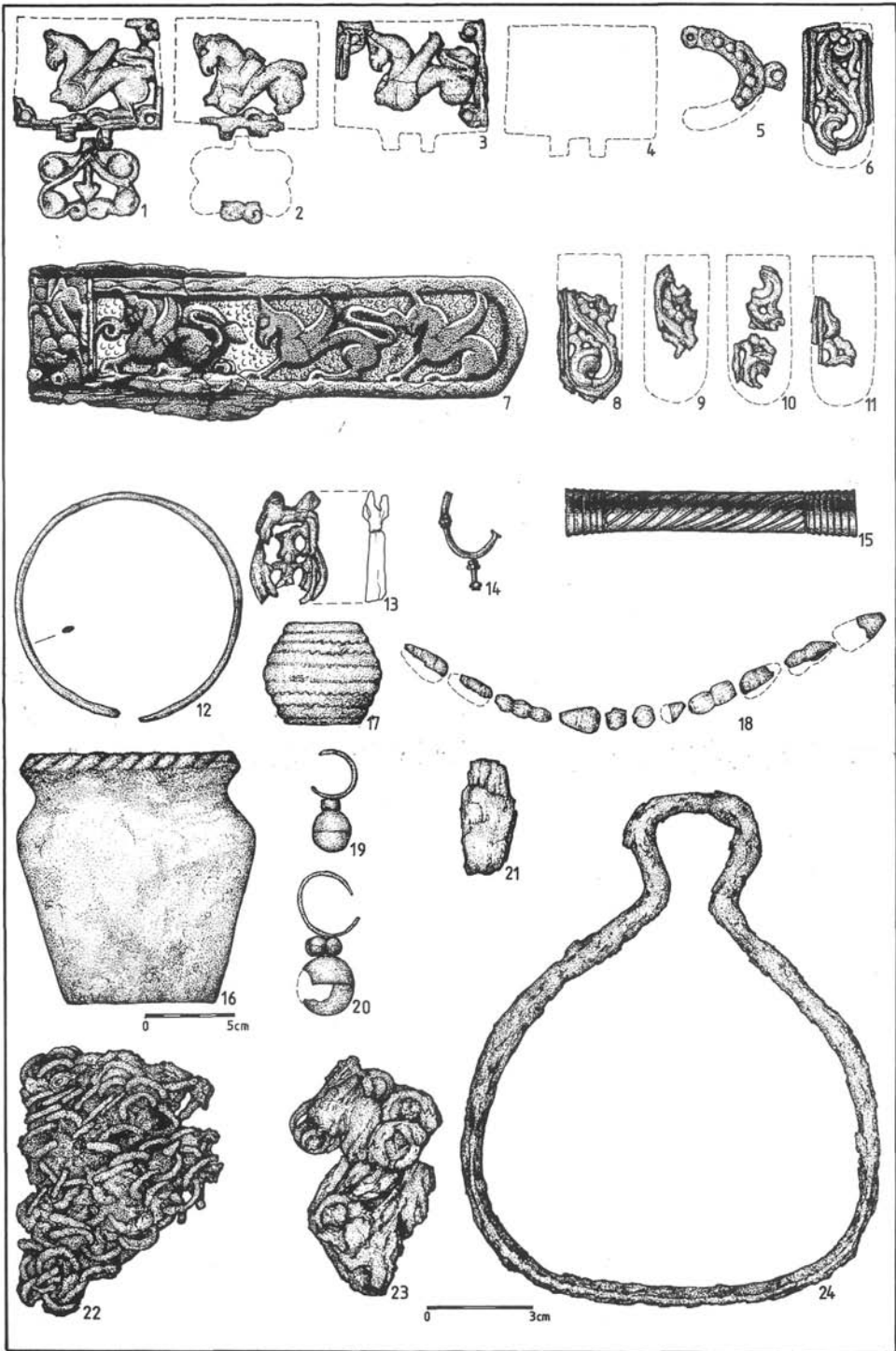
- 1980–81 Avar kori temető Csengelén. Avarzeitlichen Gräberfeld in Csengele. *MFME* (1980/81–1), 43–62.

Trogmayer Ottó

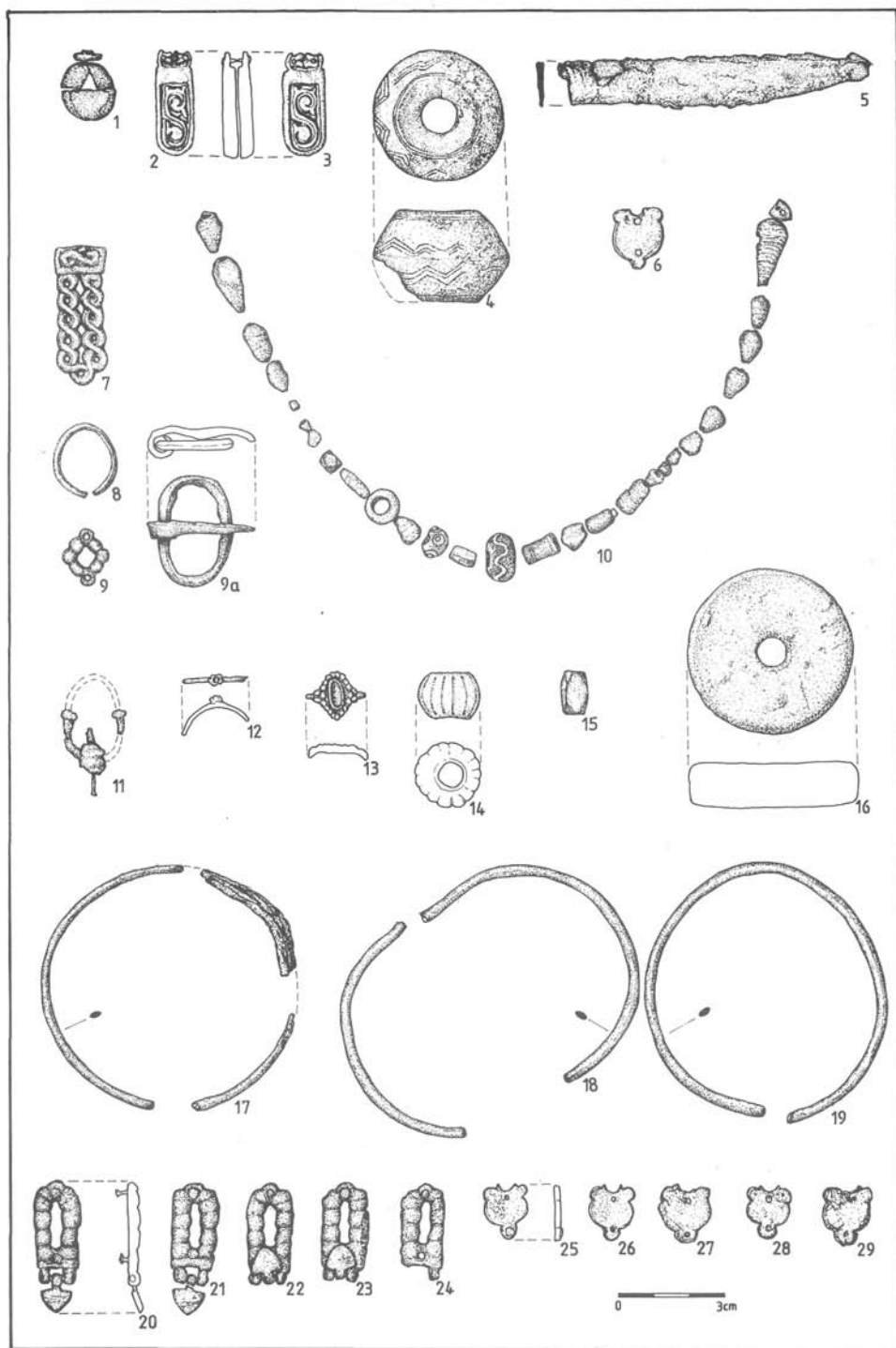
- 1971 Tápé területének régészeti emlékei. In: *Tápé története és néprajza. Szerk.: Juhász Antal, Tápé*, 31–45.
1977 Szőreg őstörténete In: *Szőreg és népe. Szerk.: Hegyi András, Szeged* 51–66.
1984 Deszk őstörténete. In: *Deszk története és néprajza. Szerk.: Hegyi András, Szeged–Deszk* 73–95.

Vida Tivadar

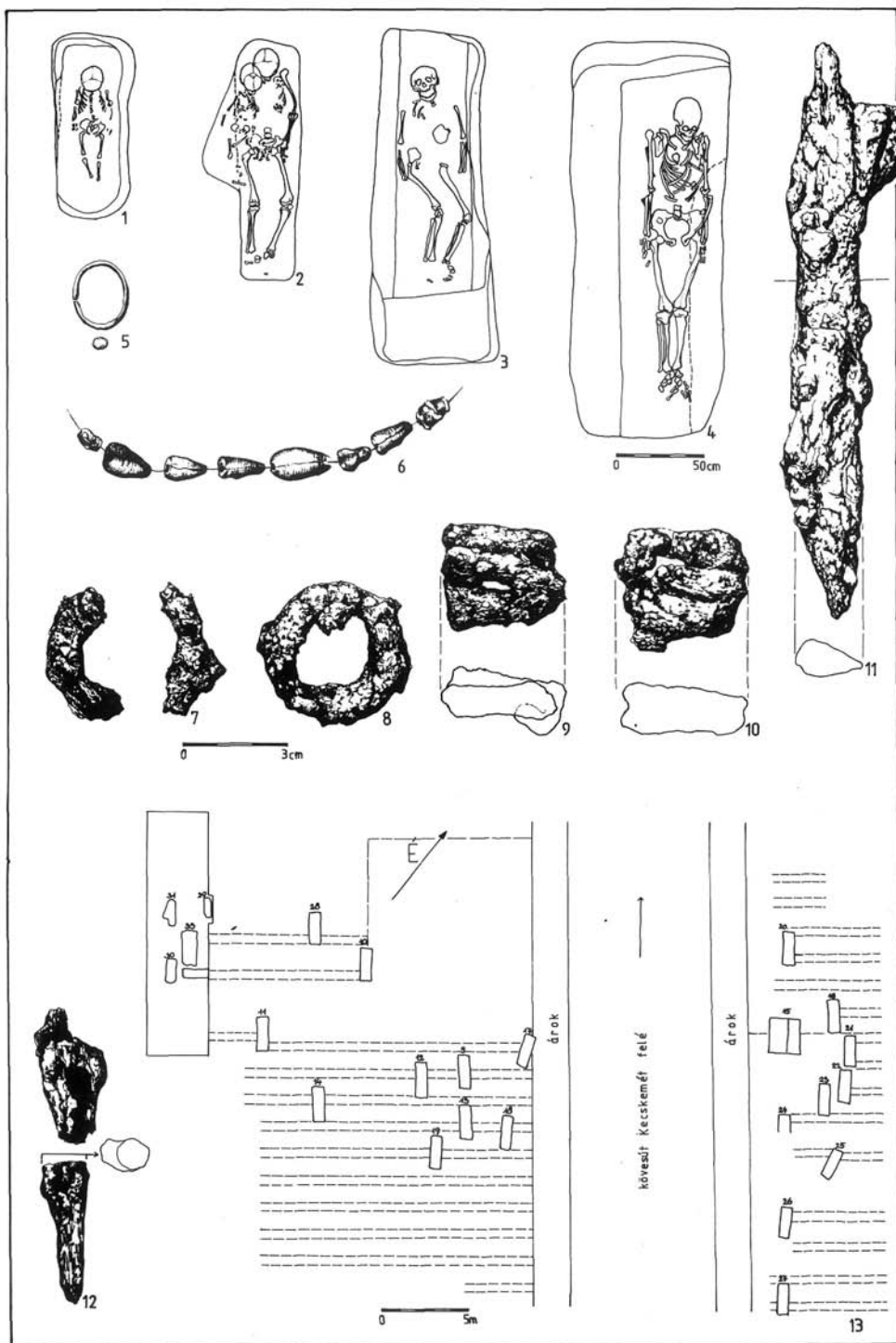
- 1992 Zu einigen handgeformten frühawarischen Keramitypen und ihre östlichen Beziehungen. *Awarenforschungen Band 1. Wien*, 517–577.

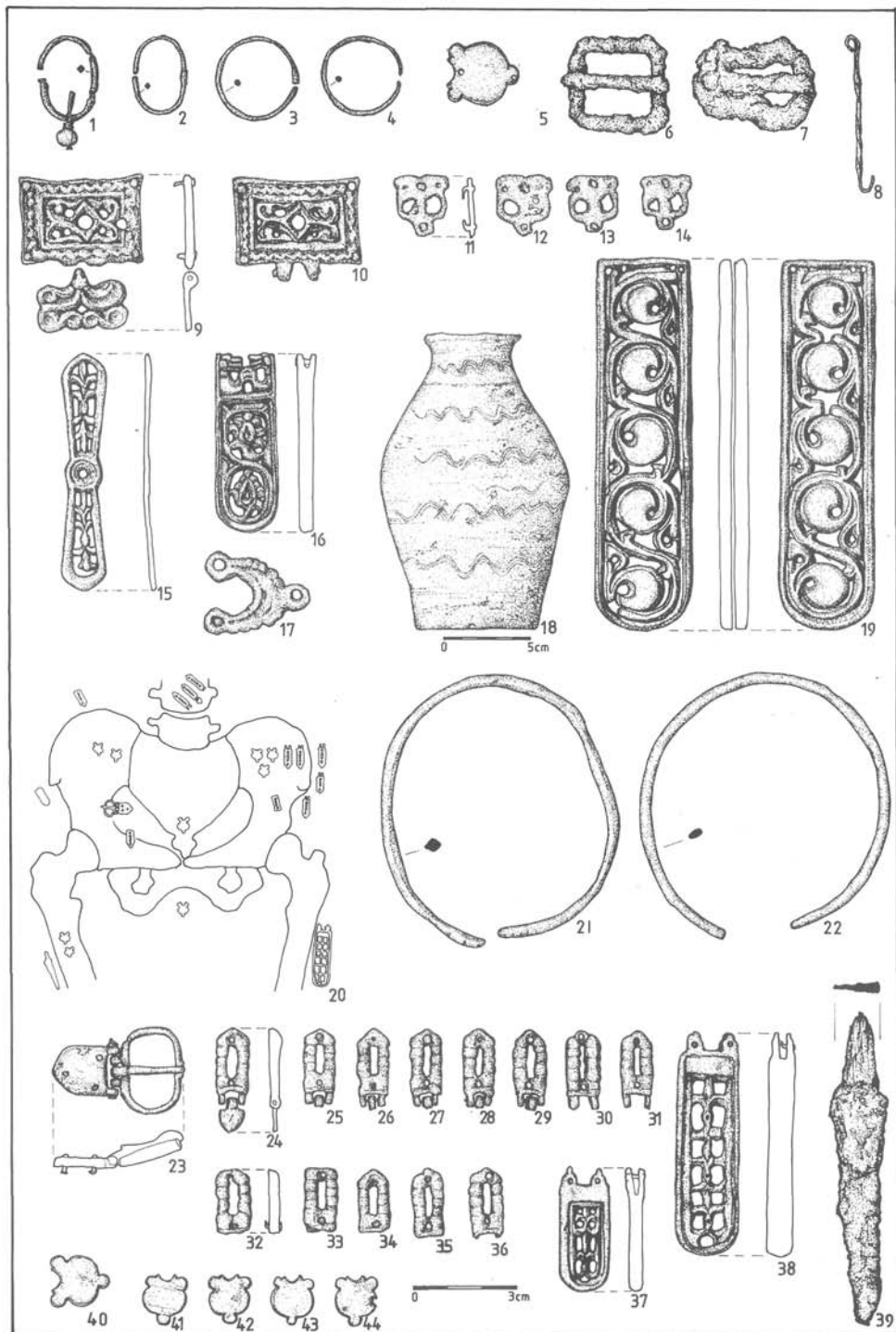
1.1-13.: Csongrád-Hunyadi tér 1.1.14-15,17-18,21.: Csongrád-Kilencesi rakodó 1.1.16.: Csongrád-Berzsenyi u. 8. sír 1.1.19-20.: Csongrád Berzsenyi u. 9. sír 1.1.22-24.: Csongrád-Öregszőlők

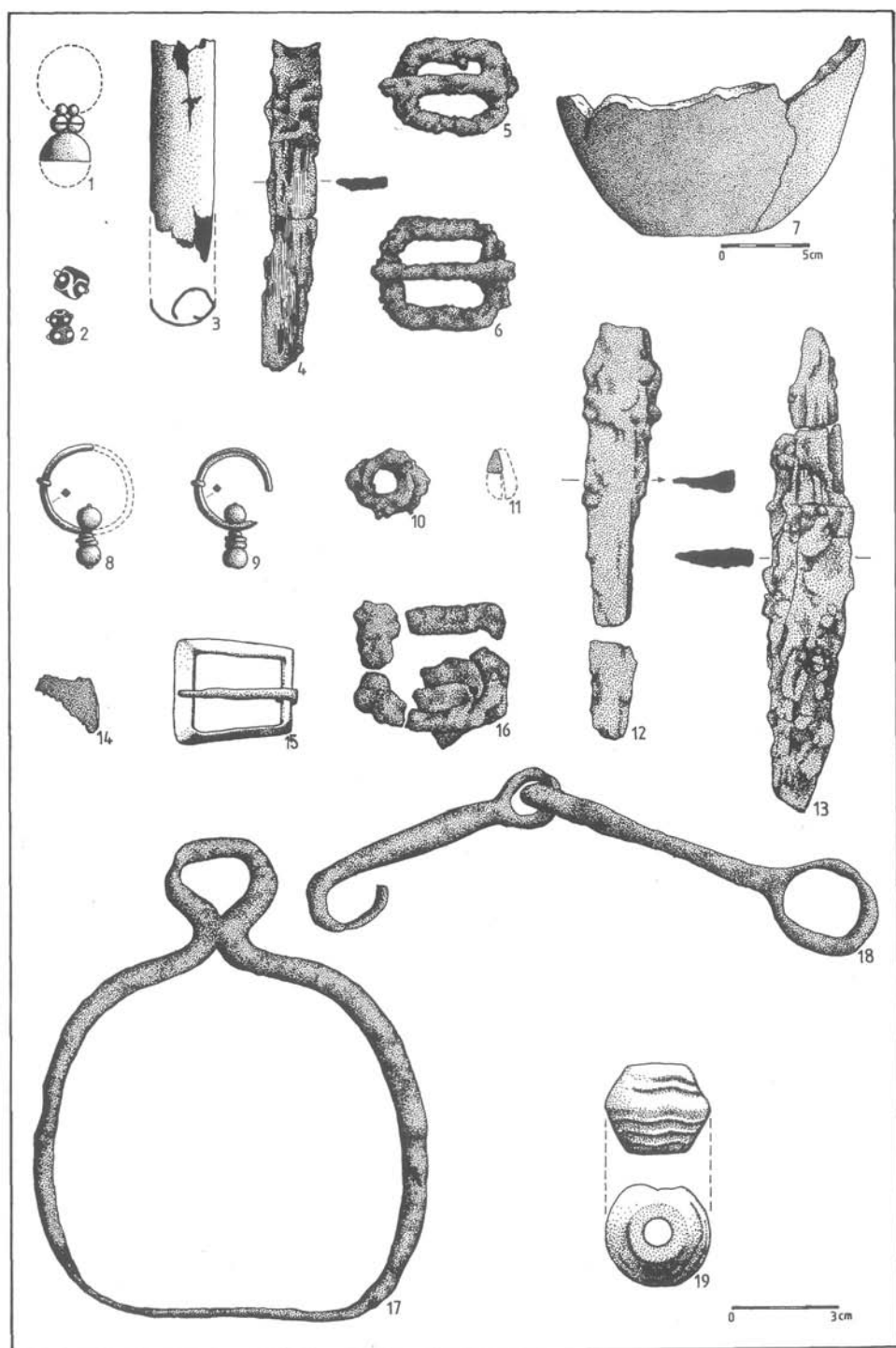
II.1.1.4.5.: Csongrád-Hunyadi tér 2. sír II.1.2.3.6.: Csongrád-Hunyadi tér 3. sír II.1.14.16.18.19.:
 Csongrád-Hunyadi tér, szórványok II.1.10-13.15.17.20-29.: Csongrád-Hunyadi tér 7. sír.
 II.1.7-9a.: Csongrád-Sárkányfarok

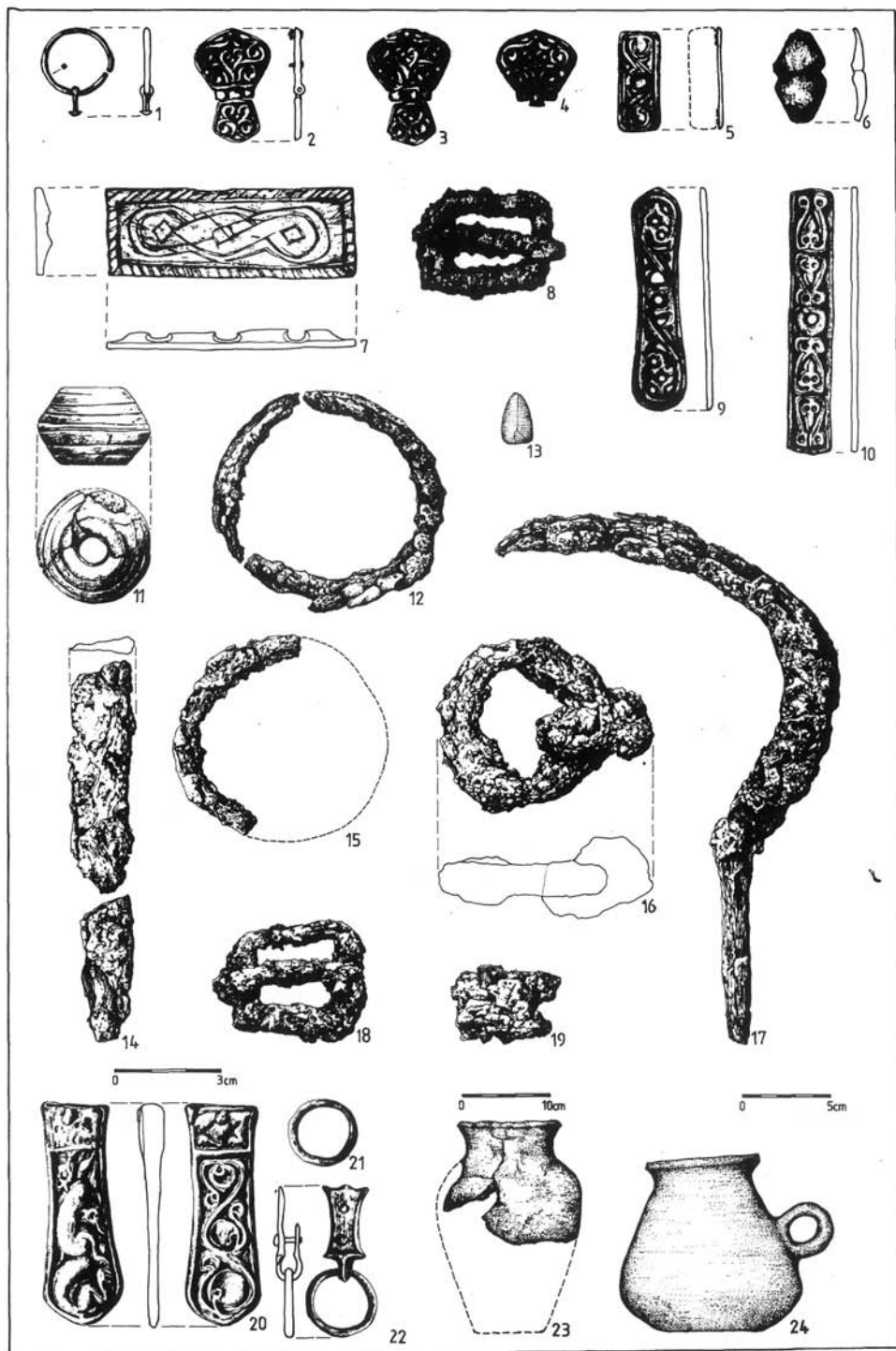
III.1.1.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 29. sír III.1.2.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 32. sír
 III.1.3.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 30. sír III.1.4.5.7.12.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 33. sír
 III.1.6.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 31. sír III.1.13.: Csongrád-Mámai csárdadűlő: a temető térképe

IV.1.18.19.21.22.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 9. sír IV.1.9-17.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 10. sír IV.1.20.23-44.: Csongrád-Mámai csárdadűlő 11. sír IV.1.2-8.: Csongrád-Mámai csárdadűlő, szórványok

V.1.7.: Magyarcsanád-Belezi dűllő 1. sír V.1.5.: Magyarcsanád-Belezi dűllő 2. sír
 V.1.4.6.10-11.: Magyarcsanád-Belezi dűllő 4. sír V.1.1-3.: Szentes-Belsőecser-F 9. tábla 1. sír
 V.1.17.18.: Csongrád-Vendelhalom-Nyilas János tanyája V.1.8.9.: Szőreg-Belső ugar 13. sír
 V.1.12.15.: Szőreg-Belső ugar 14. sír V.19.: Szőreg-Belső ugar 8. sír V.1.13.: Szőreg-Belső ugar
 10. sír

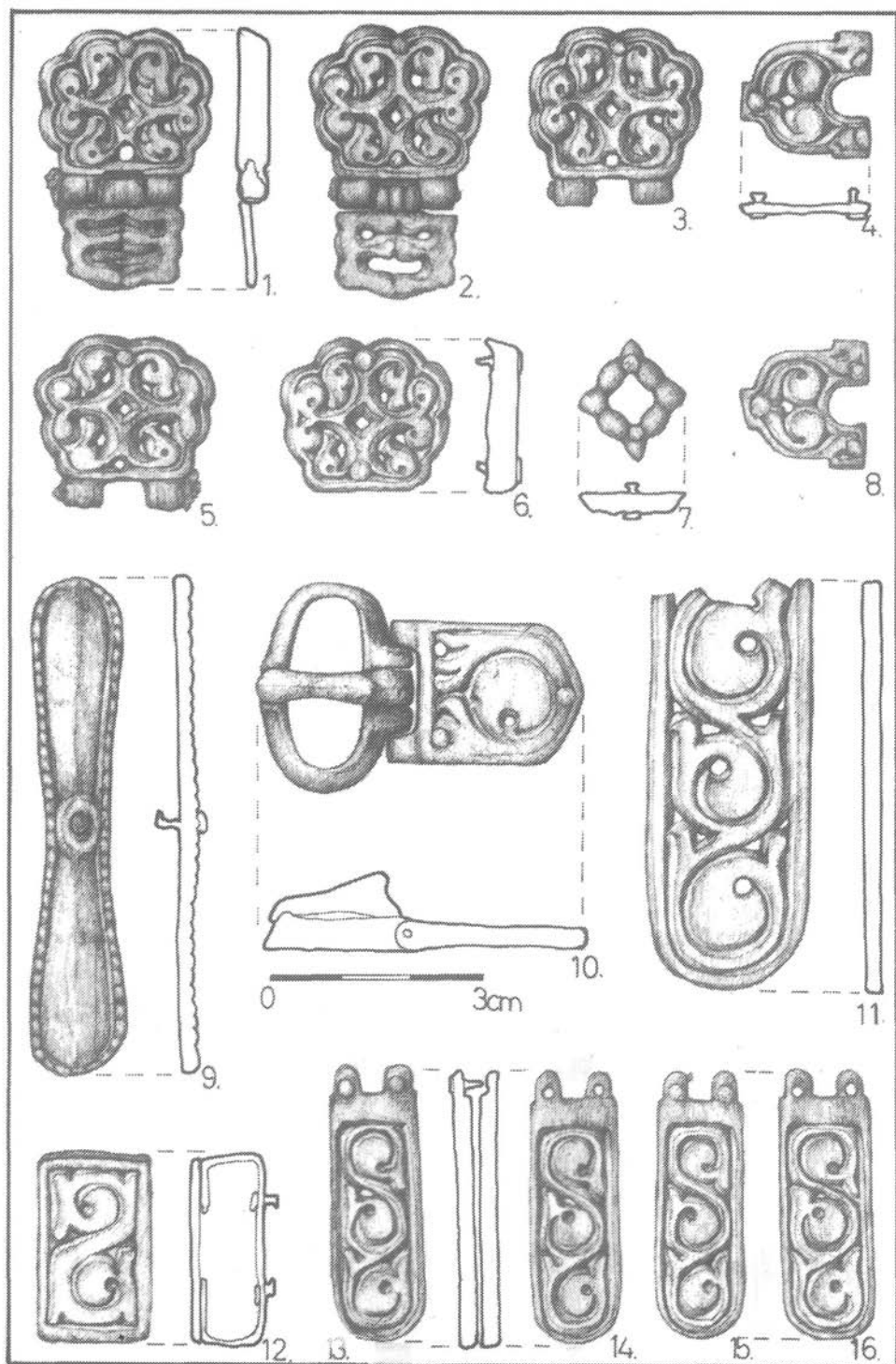

VI.1.13.: Pusztaszer-Zeri dűlő 1. sír VI.1.11.12.14-19.: Szegvár-Kórógyszentsztyörgy Gorkij TSz „A” sír VI.1.1.: Szegvár-Kórógyszentsztyörgy-Gorkij TSz 1.sír VI.1.8.:Szegvár-Kórógyszentsztyörgy-Gorkij TSz 2. sír VI.1.2-10.: Szegvár-Útépités VI.1.20-22.: Kiszombor-Új-Élet TSz, szórvány VI.1.23.: Szentes Lenin út VI.1.24. Tömörkény-Aranyhegy

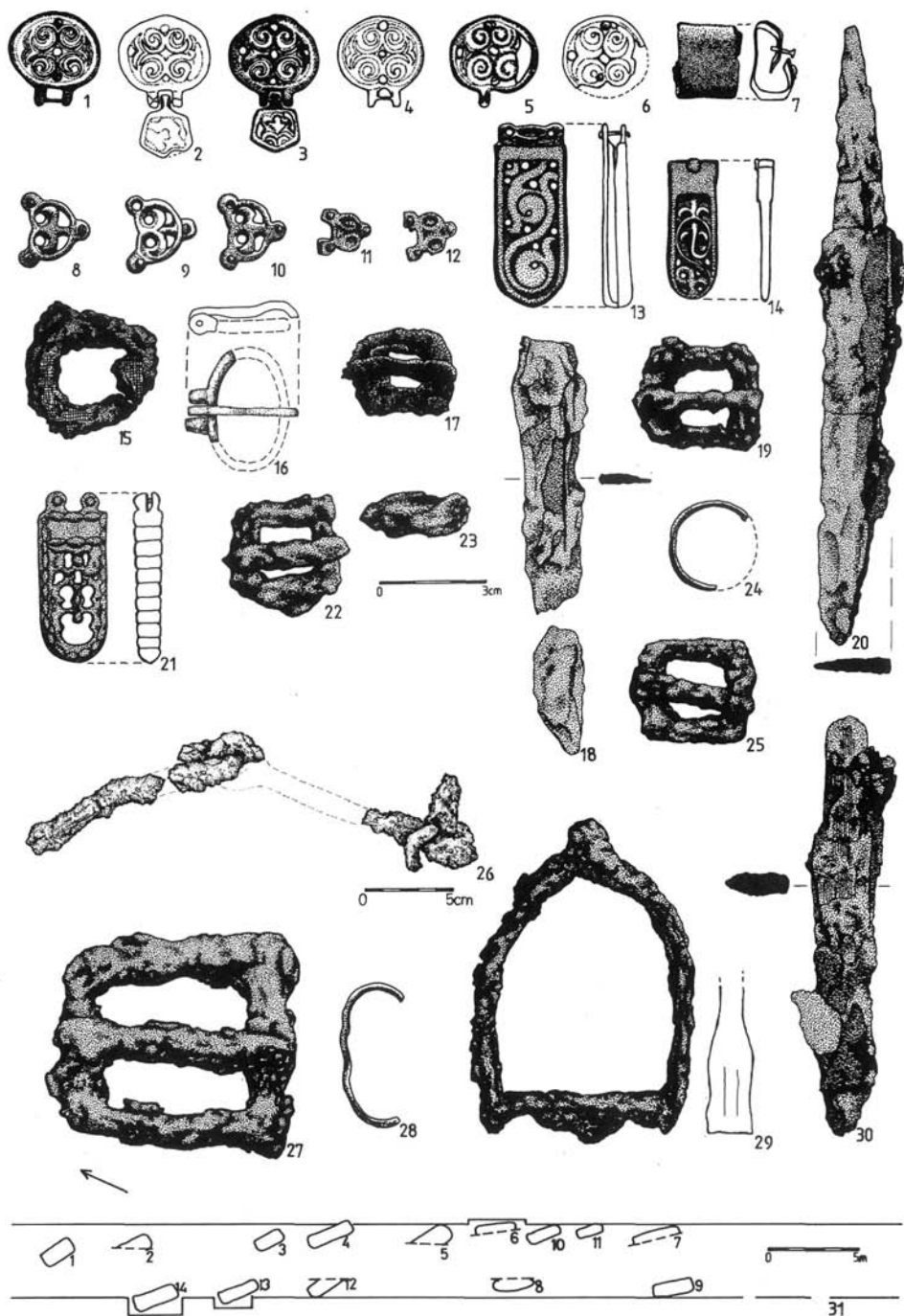

VII.t.1-10.: Klárafalva-Homokbánya, szórványok VII.t.11.: Csanytelek-felgyői határút
 VII.t.12-14.: Tápé-Kerékyőp

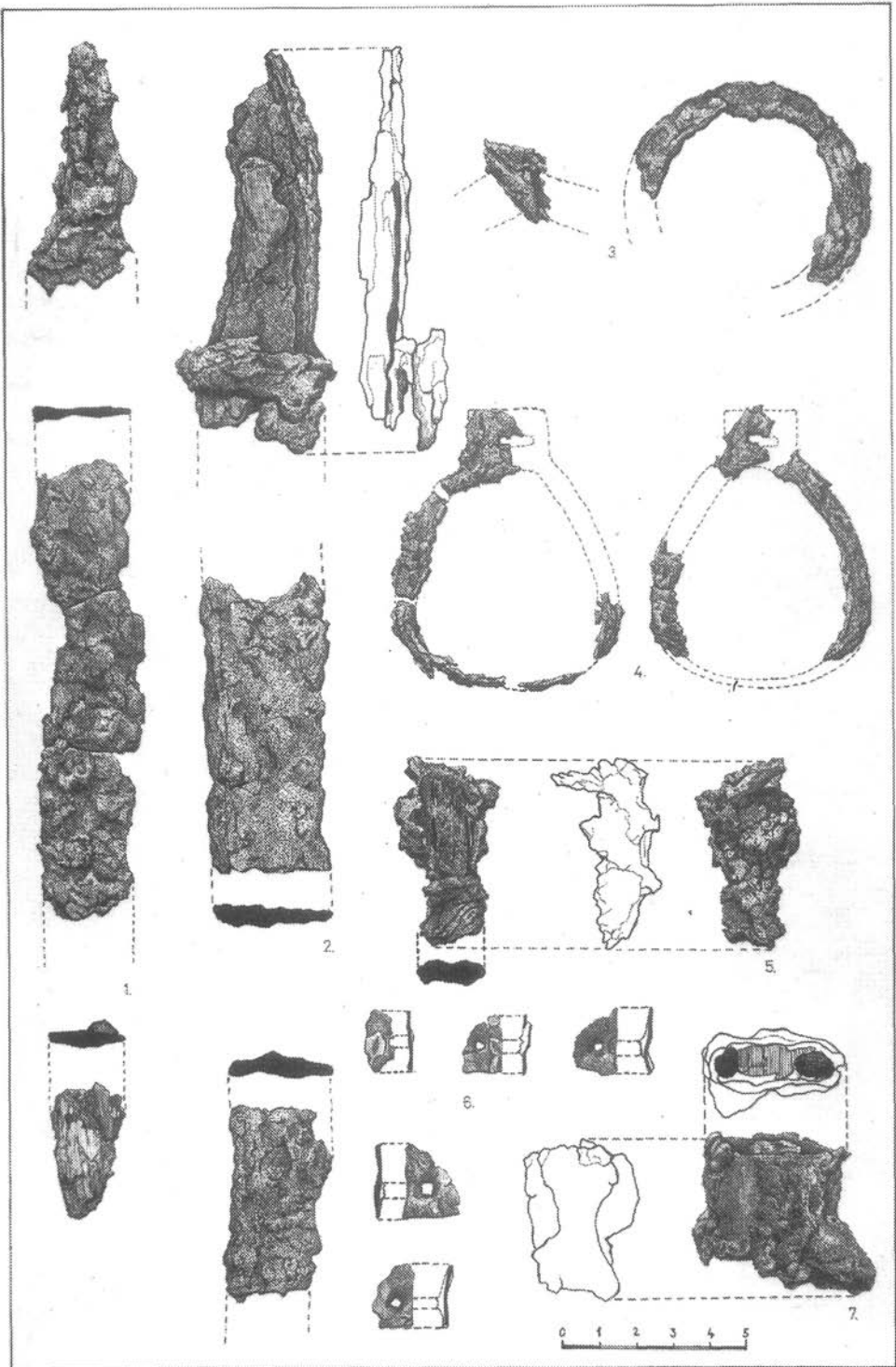

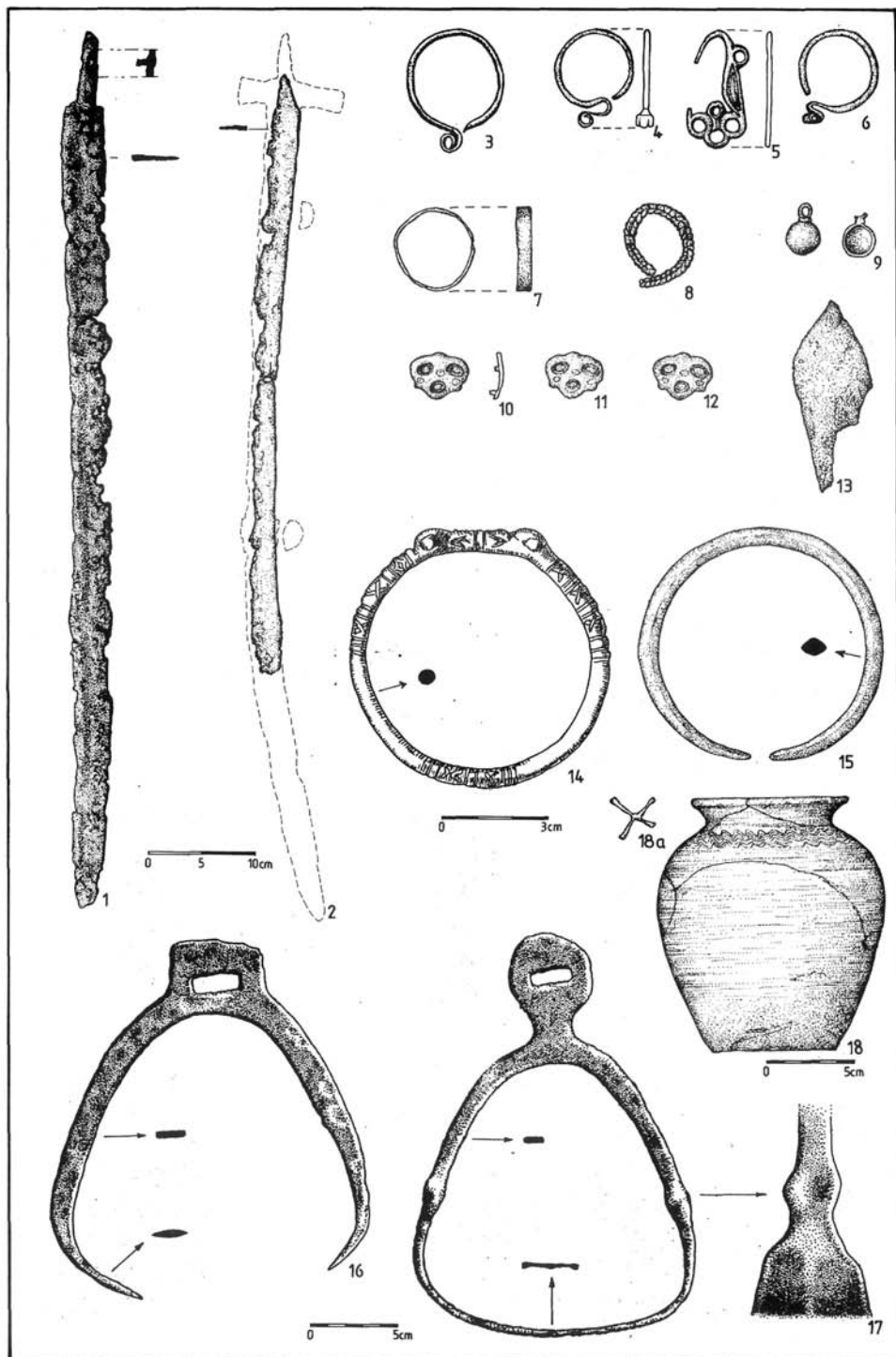
VIII.1.1-16.: Tápé-Kerékgyöp IX.1.1-16.20.26. Szőreg-Belső ugar 1. sír

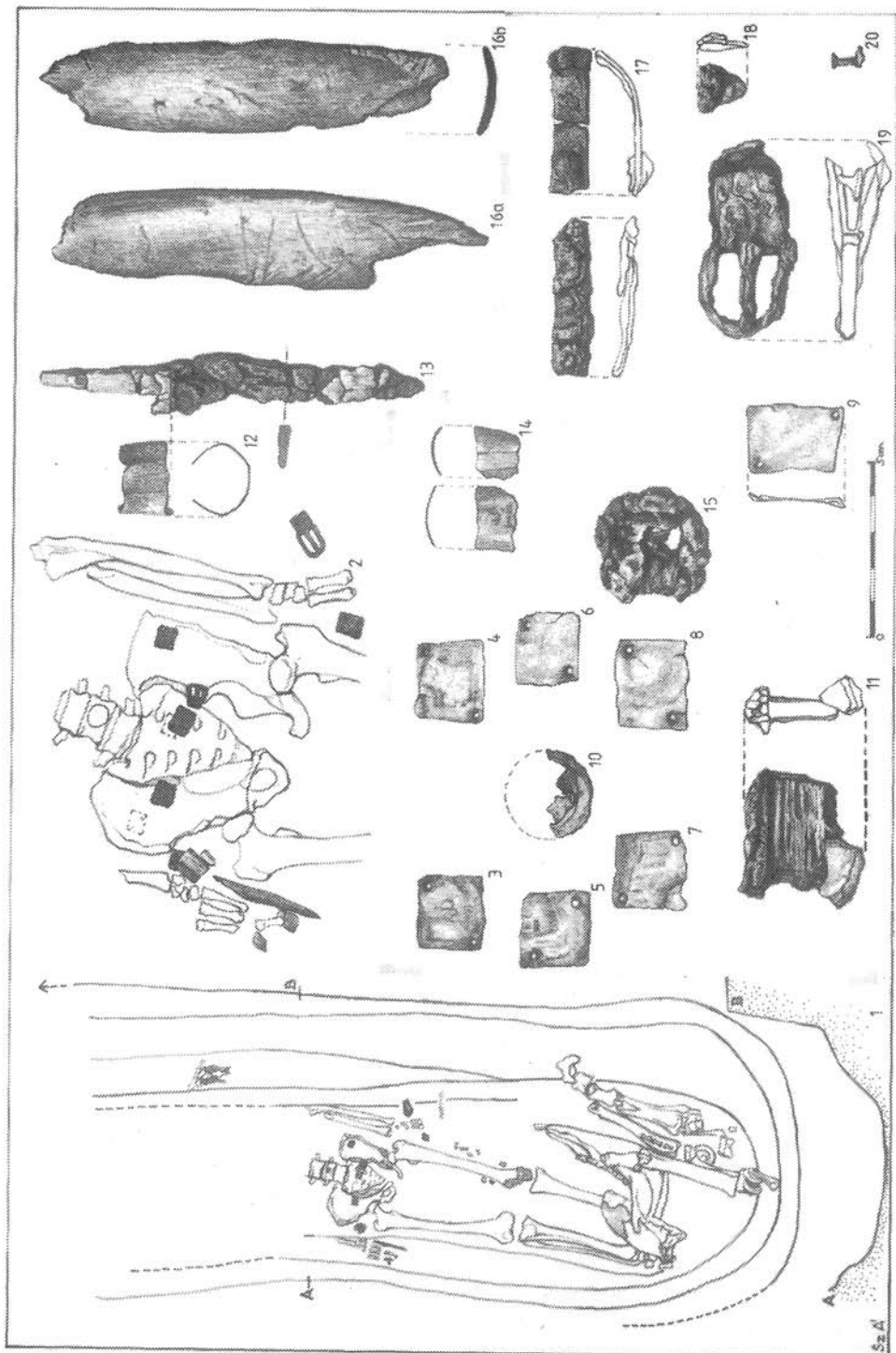
IX.1.17.18.21.22.: Szőreg-Belső ugar 4. sír IX.1.23.24.: Szőreg-Belső ugar 5. sír IX.1.27.28.: Szőreg-Belső ugar 6 sír IX.1.30.: Szőreg-Belső ugar 7. sír IX.1.19.25.: Szőreg-Belső ugar 9. sír IX.1.28.: Szőreg-Belső ugar 12. sír IX.1.31.: Szőreg-Belső ugar: a temető térképe

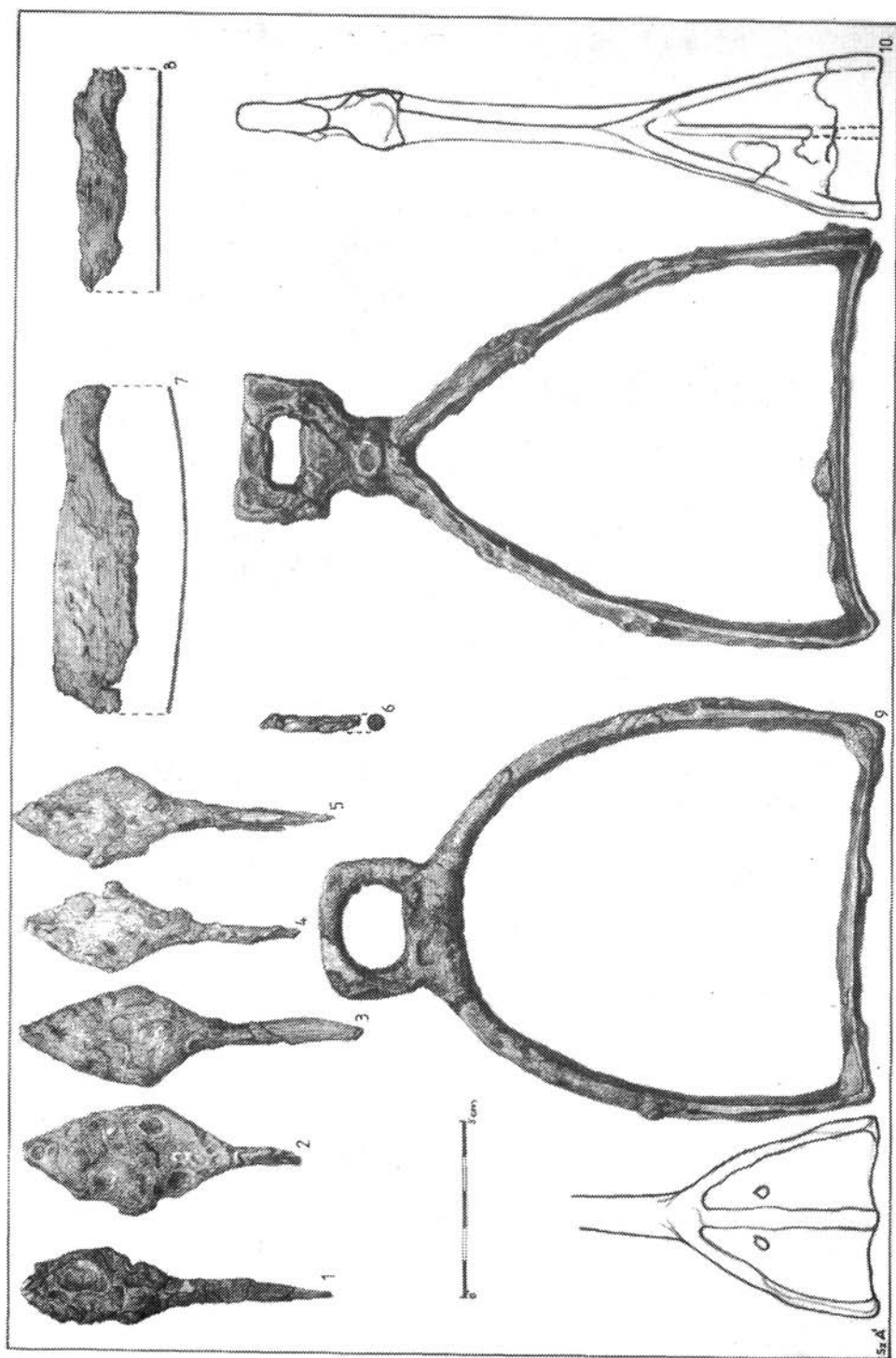
X.1.1-7.: Szegvár-Oromdűlő-Purger J. tanyája

XI.t. 1-3., 5. Szentes és Csongrád vidéke, 16-17. Csongrád-Vendelhalom; 4. Csongrád-Kossuth tér.; 6-8.,9. Csongrád-Justh Gyula u.; 7.,10-13. Bokros-Bukrospart; 14. Csongrád-Tyukász tanya; 15. Pustaszér-Rohodai dűlő; 18. Csanytelek;

XII.t. Zombó-Bába dltlő

XIII.1. Zombó-Bába díltű

**ARCHÄOLOGISCHE BEITRÄGE ZUR SIEDLUNGSGESCHICHTE DES
KOMITATS CSONGRÁD IM 6.–11. JAHRHUNDERT
(Resümee)**

Unsere Arbeit hat solche awarischen und landnahmezeitlichen Funde sowie Fundorte zum Inhalt, die in den vergangenen Jahrzehnten vom Gebiet des Komitats Csongrád bekannt wurden bzw. in die Sammlungen von Museen gelangten. Über die Veröffentlichung des Materials hinaus enthält sie ferner Informationen, die die Angaben zu den aus der Fachliteratur bereits bekannten Fundorten ergänzen.

Die Publikation der neuen Angaben ist umso aktueller, da die von Csanád Bálint zusammengestellte Datensammlung des landnahmezeitlichen Fundgutes in Südungarn bereits vor etwa 20 Jahren abgeschlossen wurde, ganz zu schweigen vom Katalog der awarischen Fundorte Dezső Csallány's, der vor nunmehr 35 Jahren erschien. Aus Gründen des Umfangs beschränken wir uns in der vorliegenden Arbeit ausschließlich auf die Veröffentlichung des Materials. Im nächsten Teil sollen über die chronologische und typologische Analyse der Funde hinaus – nach Zusammenstellung der Fundorte des Komitats aus dem 6.-11. Jh. – auch deren siedlungshistorische Zusammenhänge vorgestellt werden.

Damit wünschen wir selbstverständlich nicht, den Arbeiten am ADAĀM-Projekt oder an dem in Vorbereitung befindlichen landnahmezeitlichen Fundkataster vorzugreifen, erachten es jedoch für zeitgemäß, das Verzeichnis der Fundorte des Komitats – wenn auch nur kurz – zu publizieren.

Gábor Lőrinczy–Csaba Szalontai

- T. I. 1–13: Csongrád–Hunyadi tér; 14–15, 17–18, 21: Csongrád–Kilencesi rakodó; 16: Csongrád–Berzsényi u., Grab 8; 19–20: Csongrád–Berzsényi u., Grab 9; 22–24: Csongrád–Öregszőlők*
- T. II. 1, 4, 5: Csongrád–Hunyadi tér, Grab 2; 2, 3, 6: Csongrád–Hunyadi tér, Grab 3; 14, 16, 18–19: Csongrád–Hunyadi tér, Streufunde; 10–13, 15, 17, 20–29: Csongrád–Hunyadi tér, Grab 7; 7–9a: Csongrád–Sárkányfark*
- T. III. 1: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 29; 2: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 32; 3: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 30; 4, 5, 7–12: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 33; 6: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 31; 13: Csongrád–Mámai csárdadűlő – Karte des Gräberfeldes*
- T. IV. 18, 19, 21, 22: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 9; 9–17: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 10; 20, 23–44: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Grab 11; 2–8: Csongrád–Mámai csárdadűlő, Streufunde*
- T. V. 7: Magyarcsanád–Belezi dűlő, Grab 1; 5: Magyarcsanád–Belezi dűlő, Grab 2; 4, 6, 10–11: Magyarcsanád–Belezi dűlő, Grab 4; 1–3: Szentés-Belsőcsér-F, Tafel 9, Grab 1; 17, 18: Csongrád–Vendelhalom–Nyilas János tanyája; 8, 9: Szőreg–Belső ugar, Grab 13; 12, 15: Szőreg–Belső ugar, Grab 14; 19: Szőreg–Belső ugar, Grab 8; 13: Szőreg–Belső ugar, Grab 10*
- T. VI. 11, 12, 14–19: Szegvár–Kórógyszentgyörgy, Gorkij TSz, Grab „A”; 1: Szegvár–Kórógyszentgyörgy–Gorkij TSz, Grab 1; 8: Szegvár–Kórógyszentgyörgy–Gorkij TSz, Grab 2; 2–10: Szegvár–Straßenbau; 20–22: Kiszombor–Új Élet TSz, Streufund; 23: Szentés–Lenin út; 24: Tömörkény–Aranyshegy*
- T. VII. 1–10: Klárafalva–Homokbánya, Streufunde; 11: Csanytelek–Felgyői határút; 12–14: Tápé–Kerékgyöp*
- T. VIII. 1–16: Tápé–Kerékgyöp*
- T. IX. 1–16, 20, 26: Szőreg–Belső ugar, Grab 1; 17, 18, 21, 22: Szőreg–Belső ugar, Grab 4; 23, 24: Szőreg–Belső ugar, Grab 5; 27, 28: Szőreg–Belső ugar, Grab 6; 30: Szőreg–Belső ugar, Grab 7; 19, 25: Szőreg–Belső ugar, Grab 19; 28: Szőreg–Belső ugar, Grab 12; 31: Szőreg–Belső ugar, Karte des Gräberfeldes*
- T. X. 1–7: Szegvár–Oromdűlő–Purger J. tanyája*

T. XI. 1–3, 5: Gegend von Szentes und Csongrád; 16–17: Csongrád–Vendelhalom; 4: Csongrád–Kossuth tér; 6–8, 9: Csongrád–Justh Gyula u.; 7, 10–13: Bokros–Bukrospart; 14: Csongrád–Tyukász tanya; 15: Pusztaszer–Rohodai dűlő; 18: Csanytelek
T. XII. Zsombó–Bába dűlő
T. XIII. Zsombó–Bába dűlő

НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ПО ИСТОРИИ НАСЕЛЕНИЯ ОБЛАСТИ ЧОНГРАД В VI–XI ВЕКАХ

(Резюме)

В нашей статье мы представляем находки и памятники аварской эпохи и эпохи обретения родины, которые стали известны или попали в музейные коллекции в последние десятилетия в области Чонград. Кроме публикации материала мы сообщаем некоторую добавочную информацию к памятникам, уже известным по литературе.

Публикация новых данных весьма актуальна, ведь сбор материала эпохи обретения родины Чанада Балинта был закончен 20 лет тому назад, не говоря уже о перечне аварских памятников, составленном Дежё Чалланем 35 лет тому назад. Из-за ограниченности объёма мы даём исключительно публикацию материала, а в следующей главе – хронологический и типологический анализ публикуемых находок, а также аспекты по истории населения области в VI–XI вв.

Наш перечень находок естественно не желает предварить работы по программе АДАМ, а также по катастру находок эпохи обретения родины, но мы считаем актуальной задачей краткую публикацию областных памятников.

Габор Лёринци – Чаба Салонтаи

Таблица I. 1–13: Чонград, Хуняди тер, 14–15, 17–18, 21:

Чонград-Киленчеши ракодо, 16: Чонград-Бержени у. погреб. 8, 19–20: Чонград-Бержени у. погреб. 9, 22–24: Чонград-Ёргесёлёк

Таблица II. 1, 4, 5: Чонград-Хуняди тер погреб. 2, 3, 6:

Чонград-Хуняди тер, случайные находки, 10–13, 15, 17, 20–29:

Чонград-Хуняди тер погреб. 7, 7–9а: Чонград-Шарканьфарок

Таблица III. 1: Чонград-Мамаи чардаюлё, погреб. 29, 2: там же погреб. 32, 3: там же погреб. 30, 4, 5, 7–12: там же погреб. 33, 6: там же погреб. 30, 4, 5, 7–12: там же погреб. 33, 6: там же погреб. 31, 13: там же, план могильника.

Таблица IV. 18, 19, 21, 22: Чонград-Мамаи дюлё погреб. 9, 9–17: там же погреб. 10, 20, 23–44: там же погреб. 11, 2–8: там же, случайные находки.

Таблица V. 7: Мадярчанад-Белези дюлё погреб. 1, 5: там же погреб. 2, 4, 6, 10–11: там же погреб. 4, 1–3: Сентеш-Белшёечер-Г табла погреб. 1, 17, 18: Чонград-Венделхалом-Нилаш Янош танияя, 8, 9: Сёрег-Белшё угар погреб. 13, 12–15: там же погреб. 14, 19: там же погреб. 8, 13: там же погреб. 10.

Таблица VI. 13: Пустасер-Зери дюлё погреб. 1, 11, 12, 14–19:

Сегвар-Кородьсентдёрдь Горький ТС погреб. “А”, 1: там же погреб. 1, 8: там же погреб. 2, 2–10: Сегвар-утепитеш, 20–22: Кишзомбор-Уй Елет ТС, случайная находка, 23: Сентеш Ленин уг, 24: Тёмёркень-Араньхедь.

Таблица VII. 1–10: Кларафалва-Хомокбания, случайные находки, 11: Чаньтелек-фелдэй хатарут, 12–13: Тапе-Керекдép.

Таблица VIII 1–16: Тапе-Керекдép

Таблица IX. 1–16, 20, 26: Сёрег-Белшё угар погреб. 1, 17, 18, 21, 22: там же погреб. 4, 23, 24: там же погреб. 5, 27, 28: там же погреб. 6, 30: там же погреб. 7, 19, 25: там же погреб. 9, 28: там же погреб. 9, 28: там же погреб. 12, 31: там же план могильника.

Таблица X 1–7: Сегвар-Оромдюлё-Пургер Й. танияя

Таблица XI. 1-3,5: окрестности Сентеша и Чонграда, 16-17: Чонград-Венделхалом, 4: Чонград-Кошшут тер, 6-8, 9: Чонград-Юшт Дюла у. 7, 10-13: Бокрош-Букрошпарт, 14: Чонград-Тюкас тая, 15: Пустасер-Роходаи дюлө, 18: Чаньтелек

Таблица XII: Жомбо-Баба дюлө

Таблица XIII: Жомбо-Баба дюлө